

Hentchak :

ORGANE DU PARTI

RÉV. ARMÉNIEN

HENTCHAKISTE.

ՀԵՉԱԿ

ADRESSE

M. BELLART,

85, Peckham Rye,

LONDON, S.E.

Angleterre.

ԿԵՆՏՐՈՆԱԿԱՆ ՕՐԳԱՆ ՀՆՁԱԿԵԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԵԱՆ

ՆՈՐ ՄԵԹՕՊ

Ազատագրութեան գործի համար յոռի ու փնասակար ընթացք է հայ յեղափոխականների կողմից խուսափել ի ն ք ն ա ք ն ն ու թ իւ ն ի ց : Հնորհով այն հանգամանքի, որ նրանք սիրում են իրանց չարածը՝ արած ներկայացնել, բաւականանալ փոքրիկ ջանքերով՝ երբ ամենամեծ ջանքերն էլ քիչ են, խոշորացնել ունեցած մի փոքրիկ գործը՝ երբ մեծ գործը կատարելու համար անընդունակ են իսկ յայտնում. Հնորհով նաև այն հանգամանքի, որ ընդհանուր առմամբ նրանք ձշմարիտ յեղափոխական չեն իրանց ոգով, իրանց մտածողութեան եղանակով, իրանց ընդհանուր աշխարհահայեացքով, — նրանք ներկայանում են աւելի իբրև յեղափոխութեան դիւ է տ ա ն եր . իսկ դիւ է տ ա ն եր մի նութեանը յատուկ է խոյս տալ կրիտիկական ինքնաքննութիւնից և մտաւոր վերահսկողութիւնից իր արածի և անելիքի մասին: Հէնց այդ պատճառով էլ այսօր, թիւրքահայ դատի ասպարէզում, նրանք գտնում են կատարեալ քաօսում, չունենալով և ցոյց չը տալով գործունէութեան ո՛չ մի լուրջ ու որոշ մեթօդ, ո՛չ մի որոշապէս նախագծւած տակտիկա, ո՛չ մի հիմնական ուղեցոյց միտք: Թւում է թէ՛ այս կամ այն գործող կուսակցութիւնն իր ա նը կատմամբ յանգած լինի այնպիսի եզրակացութեան, թէ ամեն բան ամենակարգին վիճակի մէջ է աշխարհիս ամենակարգին կուսակցութեան մէջ: Այդ հոգեկան ինքնագոհ տրամադրութիւնը, որ շարունակ անդրադառնում է նաև հրապարակի վրայ՝ յեղափոխական շրջաններում ու մամուլում, մասնում է իսկապէս յեղափոխականների միջակութիւնը (mediocrité), այլ և ֆանֆարօնութիւնն ու ձևականութիւնը: Մինչդեռ մի և նոյն ժամանակ ներքնապէս, օրդանապէս յեղափոխական գործը փնում է ընկած

մի տարամբ, անկերպարան, կայուն շրութեան մէջ, չը կարողանալով ստանալ ո՛չ ծաւալ, ո՛չ խորութիւն և ո՛չ էլ ուղղութիւն: Այդպէս, նա, յեղափոխական գործը, դարձել է խաղալիկ ու ենթակայ ամեն պայմանների ու դէպքերի, որոնք երևան գալով, լինի թիւրքա — Հայաստանում և կամ եւրօպական քաղաքականութեան մէջ, գնում են նրան մի կատարեալ կրաւրական դիրքում, անդօր օգտելու քաղաքական հոգեբանական մօմէնտներից, անդօր ո՛չ միայն դրօշմելու անցքերի վրայ իր նպատակայարմար ազդեցութիւնը, այլ և մինչև իսկ իր գոյութեան ու ջանքերի տպացոյցը տալու քաղաքակիրթ աշխարհին: Օ՛ւր տեղը չէ, յիշաւի, որ թիւրքա հայերին նկատել իբրև «ոչխարների հօտ», որը, անկարող լինելով մինչև իսկ ինքնապաշտպանութեան դիմելու, հանդիսացաւ նրա աչքին անմեղ ողջակէզ: Եւ թէև զայրոյթով լցած, բայց ձեռնածալ, այդ Եւրօպան փնաց հանդիսատես մարդկային հեկատօմբների տեսարանին՝ տարածւած նրա առաջ մի նորաձև ու նորդարեան կրկէսում, ուր պատմութեան մէջ երբ և է տեսնւած բռնակալներից ամենազղելին և ամենաարիւնուշտը կատաղած ցուլի պէս սրիռում էր չորս կողմ կործանման ու մահի դահձային գործը...

Այդ բոլորը, թւում է, պէտք է հայ յեղափոխականներին ցոյց տւած լինէր սրանց ամենաակար կողմը, գործունէութեան որոշ մեթօդի դժբախտ բացակայութիւնը, պէտք է մատը դրած լինէր այդ ամենախոր, բայց ո՛չ անտը բուժելի վերքի վրայ և արձանացներ իր ամբողջ սպառնական դիրքով ու մոքով, մի նոր մեթօդի մեծ ու հիմնական հարցը: Բայց այդպէս չեղաւ: Ահա եօթ տարիից ի վեր յեղափոխականները թիւրքահայ դատի նկատմամբ պաղել՝ փնացել են ինչ-որ մէկ անորոշ ու խա-

ւարում խարխափող զիրքում, առանց մտաւոր կողմնացոյցի, առանց կրիտիկական քննութեան, առանց նոր տակտիկայի, նոր մեթոդի որոնման ջանքի: Եւ սակայն գործունէութեան ամեն-մի մեթոդ չէ կարող ամենայնաբար լինել պատմական ու քաղաքական ամեն-մի րօպէին: Երկար տարիների ընթացքում մղած յեղափոխական կռիւների ու ջանքերի միջոցին առաջացել ու տեղի են ունեցել յեղափոխականների ու թշնամիի միջև՝ ոյժերի տեղափոխութիւններ, զիրքերի փոփոխութիւններ, ուժգնութեան ու հարւածների նորանոր հետեւանքներ, գործունէութեան ասպարէզի արտաքին ու ներքին նոր հանգամանքներ: Կեանքը, քաղաքականութիւնը, իրերի գրութիւնը չեն փնայել անշարժ, կայուն, բիւրեղացած վիճակում: Եւրանք անցել են զանազան ֆազիսներ, պայմաններ ու քաղաքական րօպէներ և մտել են նորերի մէջ: Եւ զրանց հետ միասին յեղափոխական գործունէութիւնն էլ ենթակայ է անխուսափելի էվօլյուցիայի, որը բացասում է կռիւի նախկին ձևերը, նախկին ծաւալը — որ համեմատաբար խիստ սահմանափակ էր մնացել և այլ կերպ էլ չէր կարող լինել: — Նախկին պրակտիկական տակտիկան: Այսօր նա եկել՝ մտել է այլ շրջանի և այլ պայմանների մէջ, և, հետեւաբար, հայ յեղափոխականներն էլ թփուրքաւոր — չայստանում պէտք է զծագրեն զրանց համաձայն գործունէութեան նոր մեթոդ: Եղափոխական գործունէութիւնը, հաստատելով ամենից առաջ իր պրակտիկական ընդհանուր սկզբունքները և որոշ ուղիներ, միշտ մնալով հաւատարիմ իր բուն ոգիին, իր պատմական կոչման և իր հասարակական զիրքին, պէտք է ընդունակութիւն ունենայ իրականութեան էվօլյուցիայի և իրերի նորանոր գրութիւնների հետ միասին առաջ գնալ, միշտ ձգտելով ամեն-մի նոր շրջանում պահել, այլ և աճեցնել իր դերի ազդեցութիւնը և իր զարգացման գործնական պայմանները, որոնք նրան միջոց տային աւելի և աւելի տարածւելու ծաւալով, աւելի և աւելի արմատներ ձգելու՝ խորութեամբ:

Եթէ այժմից իսկ ամեն ջանք գործ դրւի՝ որոշելու ու մշակելու յեղափոխութեան գործունէութեան նոր մեթոդ թփուրքաւոր — չայստանում. եթէ, միւս կողմից, այդ՝ միանգամ որոշւած՝ մեթոդն ամենայն ժրաջանութեամբ չը գործադրւի այժմից իսկ, — այն ժամանակ յեղափոխական ազատարար գործի այս տագնապը — որ արդէն շատ երկար տեւեց — գեւ շուտ չի

ունենալ իր վախճանը: Այդ դէպքում յեղափոխականների ինքնագոհ բաւականութիւնը փորկի գործերով, որ գրւում են շատ խոշոր տառերով և փառաբանում աւելի էլ խոշոր խօսքերով, կը լինի դատարկ կարասի աղմուկ և նրանց ինքնախաբէութեան տխմար միւրաժները՝ յանցանք:

ԿՏՐԻՃԸ

„Ա՛ռ ծամերէս այս ծաղիկը,
„Գոհար վզկապս ա՛ռ վըզէս.
„Թող մինն ըլլայ դժւար ծանրիդ աստղիկը,
„Բեզ ուղեցոյց ուր կուգես,
„Միւսը քեզի՝ շղթան իմ քաղցր սիրոյս,
„Մինչև որ դու հասնես բախտիդ, աչքիս լոյս“:

*

Նայեց եարին, խոր ա՛խ քաշեց,
Խոր ա՛խ քաշեց... ու գընաց.
Եւ այդ ժամը սիրտը մաշեց
Խղճուկ եարին՝ որ մընաց:

Լուսնկայ էր այն գիշերը.
Գլգլալէն վըտակը
Սարէն վազեր դէպ խորշերը,
Ուր քընանար ձորակը:

Ասես այծեամ՝ լեռնէ ի լեռ
Կերթար անվախ կտրիճը,
Եարի ծաղիկն իր քաջալեր
Կռւին մէջ մինչ մահիճը:

Քաջի արիւն իր մէջ կեռար,
Արծէ հայեացքը թռչեր,
Թռչեր հեռուն, ուր կը գոռար
Պատերազմըն իր կոչեր:

Գոհար վզկապն պիտ շղթայէր
Վանդակի մէջ անոր սիրտ,
Մինչև վատին նա քայքայէր,
Մինչև կտորէր շղթան բիրտ:

Կռւի դաշտէն դառնայ յաղթող՝
Արժան եարի կարօտին,
Որ պիտ բերէ ձեռքով դողդող
Սիրոյ պսակն ու գօտին:

Չինար մէջքին բերէ գօտին,
Հանէ վզկապն կտրածի,

Պրսակ կապէ քաջի ճակտին —
Առնեն օրհնէնքը խաչի...

Ասես այծեամ լեռնէ ի լեռ
Քաջ զինւորը սրլանայ.
Ետրի ծաղիկն իր քաջալեր՝
Անմահ կուին մօտենայ:

Եւ նա հասաւ... Սուր ու գնդակ,
Թուե՞ր ու բռնաբան, կոտորած,
Արիւն, արիւն... շուրջ դժնդակ
Պատերազմը գոռգոռաց...

Եւ նա կուեր ասես առիւծ՝
Գոհար վզկապն իր կուշտին,
Ծաղիկ-աստղիկն իր ուղեցոյց,
Ինչպէս վերջին հրաժեշտին:

Կուեց — ընկաւ... խոր ախ քաշեց...
Ներկրեցան արիւնով
Ծաղիկ, վզկապ՝ որ սիրտ մաշեց,
Մեռաւ՝ ետրի անունով:

Լռեց կուր... երկինք՝ փռած.
Լուսնայ է գիշերը...
Ա՛հ, ծաղիկը խոր է խրած
Քաջի վէրքին խորշերը:

Չար թշնամու շղթան ընկաւ,
Բայց խեղճ ետրի սէր-շղթան
Քաջի կուրծքը խրեց՝ մըտաւ,
Սիրտը փաթթեց յաւիտեան:

Եւ այն սիրած զի վերան
Լոկ կողբուէր գիժ քամին
Եւ կը սուրար վայրին լեռան՝
Երկնոս ոտքըն այծեամին...

*

«Ա՛ն ծամերէս այս ծաղիկը,
«Գոհար վզկապս առ վըզէս.
«Թող մինն ըլլայ դժար ճանքիդ աստղիկը,
«Քեզ ուղեցոյց ուր կուղես.
«Միւսը քեզի՝ շղթան իմ քաղցր սիրոյս,
«Մինչեւ որ դու հասնես բաղդիդ, աչքիս լոյս»:

ԼԵՌԵՆՑ

Թ Ղ Թ Ա Կ Յ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն Ն Ե Ր

ՆԱՍՏԱԿ ԹԻՐԻԳԱՅ-ՀԱՅԱՍՏԱՆԻՅ

Ը. ԳԱՐԱՀԱՍԱՐ, 10 Մայիս, 1904

(Շար. Նախորդ թիւն եւ վերջ)

Կառավարութիւնը արիւնակէզ կոտորածներէն վերջ, հոս իբր թէ բարենորոգում ըրաւ քանի մը հայ ոստիկաններ դրելով և Նիգօլաքի անունով դաւ զիր յոյն մը, որպէս քրիստոնեայ շահերու պաշտպան միւթասարըֆ մուսլիմի (կառավարիչի օգնական) կարգելով: Յիշուած վատը երկար ատեններէ ի վեր ոխ կը պահէր հայերուն դէմ, սպասելով առիթի մը՝ որուն մէջ իր բոլոր ժահըրը դուրս տար: Առիթն ալ չ'հեռացաւ սակայն:

1876-ի հրգեհին ժամանակ — երբ այս քաղաքի հայերը շատ մեծ նիւթական ֆաբրիկներ տուին, — այրեցաւ Մայր-Եկեղեցին, Մուշեղեան Ազգ. վարժարանն ու Ազգ. Առաջնորդարանը: Շատ մեծ աշխատութիւններէ ետքը, վերջապէս հազիւ հազ յաջողեցաւ վերաշինութեան հրաման մը առնել Պոլիսէն, ու մինչև իսկ 200 լիւրայ ալ նուէր եկաւ այդ նպատակին Արքուշի գանձէն՝ յանուն կրթասիրութեան: (Կեցցէ Սուլթանը): Երբ շէնքին էն ստորին յարկին պատերը հազիւ բարձրացած էին, յանկարծ կառավարութիւնը դադարեցնել տուաւ դպրոցի վերաշինութիւնը: Անկէց աստի՛ն տարիներով շէնքին այդ կիսաշէն ստորնայարկը բաց մնաց: Երկու տարի առաջ Առաջնորդարանի վերածուեցաւ այդ մասը ու այդպէս ալ կը շարունակուի մինչև հիմակ: Անցեալ տարի թէ Առաջնորդարանի կողմէ Պատրիարքարան՝ և թէ միւթէսարըֆ Նէտիմ պէյի կողմէ բարձրագոյն Դուռը դիմումներ եղան: Բարեբաղդաբար այս երկու կողմանց դիմումը ապարդիւն չեղաւ և դպրոցի վերաշինութիւնը Սուլթանի կողմէ արտօնուեցաւ, ըստ սովորութեան, յատուկ ֆէրմանով մը: Ժողովուրդը բնականաբար ցնծումով ողջունեց այս յաջողութիւնը և սկսաւ գուրգուրալ վերջապէս ազնոր դպրոց մը ի մօտոյ ունենալու երազին վրայ: Տեսնելու էր թէ ինչ ոգևորութիւն կար ժողովուրդին վրայ, երբ խուժեցան քար կը կրէին ձրի՝ բերդին տակէն, և երբ շէնքին հիմքը դրուիլ սկսուած էր: Շէնքը տակաւ բարձրանալ սկսաւ, վարի 2 յարկերը շինուած էին արդէն քարաշէն, երրորդն ու չորրորդն ալ շուտ յաջողեցին անոնց. աւելցուեցաւ հինգերորդ մըն ալ և քեօշիկն փայտերը հազիւ նետուած՝ դարձեալ կառավարական արգելքը:

Թէ՛ ո՛ւր էր գաղտնիքը:

Քաղաքին առաջնորդ Սատէթեան Սմբատ վարդապետ սիրալիր յարաբերութիւն կը մշակէր քաղաքին այն ատենի կառավարիչ Արաբ Մահմուտ Նէ-

տիմ՝ պէյի հետ: Մեր անփորձ վարդապետը միւթէսա-
րըֆի հետ ունեցած բարեկամութեանը վրայ վստահելով,
շէնքը թէ ընդարձակութեան և թէ բարձրութեան
տեսակէտով Փէրմանի մէջ նշանակուած չափէն շատ
մեծ կը լռնէ: Հսկայ շէնքը իր վիթխարի կազմաւորով,
կռնակը Մայր-Եկեղեցիի հոյակապ շէնքին կռնակին տը-
ւած կը բազմէր քաշաքին էն աչքառու դիրքերէն
մէկին վրայ: Եկեղեցիին դիրքին ու շինութեան փա-
ռաւորութիւնը ոչ-նուազ նախանձելի էր արդէն թուր-
քերուն և յոյներուն համար՝ (հոս հարկ է փակագծի
մէջ յիշել՝ թէ մեր քաղաքին մէջ գտնուող 250
տան չափ Յոյներն ալ իրենց վատութիւնով թուր-
քերէն վար չեն մնար) որոնց նախանձը շարժած էր,
տարիներէ ի վեր, ու երբ անոր քովնտի բարձրացաւ
գարոցի շէնքն ալ, նոյնքան հոյակապ՝ չոր նախանձով
վառեց զիրենք բոլորովին: Միւթէսարըֆի մուսվին
գաւաճան Նիգոլաքին, որ քանի՜ քանի անգամներ յպէն
պու էրմէնիլերէ մուսվին օլտուղաւու պիտիլեճէյիմ
ըսած էր, առիթը գտաւ ամենագծուծ դերը խաղա-
լու և հայերուն փնասելու: Չեղք առաւ գայմագա-
մը զինուորական իր սոսկալի հայատեցութիւնով ծա-
նօթ: Սա արդէն տրամադիր հայերուն փնասելու ձգ-
տումին, ամեն միջոց ձեռք առաւ, որպէս զի արգի-
լել տայ որ և է կերպով վարժարանին շինութիւնը,
Դժբաղդաբար մատի փաթթոց ունէին՝ շէնքին ֆիր-
մանի՝ հակառակ, շատ մեծ շինուիլը: Անխաճեմ ա-
ռաջնորդը պատրաստ փաստ տուած էր ձեռքերնին
վատ աւելի գայմագամին ու մուսվինը այս տխուր դե-
րին մէջ ձեռք ձեռքի տուած նախ թուրք ժողո-
վուրդը զրդուել փորձեցին, ու ապա սխալն բացէ ի-
բաց գործել: Պարտկել կարելի չէր, և բան մըն ալ
չէր կրնար ըսուիլ այս արգելքին դէմ՝ որ ամեն բա-
նէ աւելի օրինական էր: Միւթէսարըֆին և ուրիշներ
գարոցի վերաշինութեան մազպաթան պատրաստուած
ատեն պարապ տեղը յորդորած են Սմբատ վարդա-
պետը որ շէնքը մեծ ցուցնէ, բայց նա հակառակած
է, շէնքը մեծ ցոյց տուելու պարագային անյաջող
ելլելու վախէն: Այս կերպով զիմելով կառավարի-
չին՝ ստիպեցուցած են շէնքին շինութեան գործը ար-
գիլել և պահանջել որ վրայի յարկը քակուի: Բայց
որովհետեւ միւսնոյն ատեն ալ զօրաւոր կերպով գոր-
ծը Պոլիս ձգել պէտք էր, մանաւանդ որ իրենք միւ-
թէսարըֆի հակառակ էին ու այս կերպով անոր վրայ
պատասխանատուութիւն կրնային հրաւիրել, ուստի աս-
կէր գայմագամին Երզնկայի Դ. զօրաբանակի միւշիւրին
հետեւեալ իմաստով հեռագիր մը տուած է:

«Տեղիս ապստամբ հայերը քաղաքին ամենէն բար-
ձր և ուժով դիրքերը զբաւեւէ և վայրկեանէ վայր-
կեան սպառնական հանգամանք ունեցող ընթացք մը
բռնելէ վերջ, հիմակ ալ ուղղակի զօրանոցին, զին-
ւորական միջբանոցին ու բոլոր թուրք ժողովուրդին
վրայ իբր թապիլ է (մօրտկոց) գարոց մը շինե-

լու վրայ են: Քաղաքապետը, որ իրենց հետն է, ի-
րենցմէ 200 իրայ կաշառք առնելով անտարբեր կը
մնայ ասոնց բոլորին հանդէպ և լուռ կը մնայ՝ թող-
լով որ հայերը ուղածնուն պէս շինեն այդ շէնքը՝
որ վաղը մեզի համար մեծ փորձանք է»:

Այս և ասոնց նման իմաստ ունեցող հեռագիր-
ներ ու մազպաթաներ շինուելով կը զրկուին
վայրին, եպարգոսին և չնայ ազգադաւանին հոս ալ
իրենց դերը կը խաղան և առանց խղճահարութեան
կըստորագրեն այդ խեղաթիւրուած և բոլորովին շին-
ծու գրութիւնները, որոնց թաքուն նպատակը է ա.)
հայոց գարոցի շինութիւնը արգիլել, որով նպաստ տա-
լէ ալ կաղատին, բ.) միւթէսարըֆին վեժ լուծել
(անձնական) և գ.) պաշտօնէից առջև թրքասէր ե-
րևնալ:

Մեծ-Եպարգոսն ու վայրին ալ պաշտօնապէս կար-
գիլեն գարոցի շինութեան գործը, ու տեղիս կառա-
վարութեան միջոցով կը պահանջեն որ վրայի յար-
կը և շէնքին մէկ մասը քակուի: Այս արգելքին
սկզբի օրերուն մէջ վատ մուսվինը, հայերուն լաւ
երևնալու կեղծ վարպետութիւն մը ծախելու և մի-
ւնոյն ատեն գործը բոլորովին փնասելու համար խեղ-
րագիր մը կը շինէ և առաջնորդին տալով խորհուրդ
կուսայ, որ ստորագրեն ու կառավարիչին տան, որպէս
զի ատով՝ իրենց բերանով իսկ հաստատել տայ շէն-
քին ֆերմանի հակառակ շինուած ըլլալը. սակայն չի
յաջողիր:

Այս շինութիւնը արգիլելու համար գայմագա-
մի, մուսվինի, հաճի Խէլէզ ըսուած արիւնկզակին (աս՝
գողութենէ և հայերու կրած հարուածներու շնորհիւ
առաջ եկած մեծատուն մ'է, որ հիմա ամբողջ քա-
ղաքը բռնած է, գնելով շատ մը շէնքեր, արտեր ու
պարտէզներ: Հակահայ մըն է և բաւական տղեղ
դերեր խաղացած 95-ի կոտորածներուն ատեն),
Թուրք ծանօթ հայատեաց պաշտօնեաներու և իրենց
միացող քանի մը դաւաճան հայերու * ստորագրած
հեռագիրներու և մազպաթաններու արգիւնքը սա կըլ-
լայ որ վարժարանին շինութիւնը կարգիլուի, վրայի
յարկը կը քակուի և միւսներն ալ անորոշ վիճակի մը
մէջ ձիւնին ու անձրեւին տակ կը մնան և միւթէսարըֆ
Մահմուտ Նէտիմ պէյ պաշտօնաւի կըլլայ գրեթէ
ամիս մը վերջ:

Ահա ասանկ թուրք պաշտօնեաներու վստահելով
անփորձ վարդապետ մը անխորհուրդ անհաշիւ ձեռ-
նարկներուն, գարոցի շէնքը Փէրմանի հակառակ պայ-
մաններով շինել տալուն պատճառով Գարահիսարի
հայութիւնը բարոյապէս ու նիւթապէս մեծամեծ վը-
նասներ ունեցաւ: Հայերուն այս փնասէն ու միւթէ-
սարըֆի պաշտօնակութեան փոխարէն Սուլթանը վար-
ձաւորեց իր հաւատարիմ վատ պաշտօնեայ գայմագա-
մը՝ զայն միւրալայութեան աստիճանին բարձրացնելով:

Անցեալները թուրք մը գարոցի շէնքին առջևէն

* Կ. Հիւսիսեան, Թաղէոս Պուրնուզեան, Յակոբ Եփրիկեան
ու Սարաֆ Դասալար, ասոնց չորսը:

անցած ատեն յգահակէ մէկմէկ կըսէ, արապը ետեւ-
տուն, գայմագամը տա միրալայ էթաին (խաբերայ
գպրոց, արապը կըլեցիր ու գայմագամն ալ միրալայ
շինեցիր:

* * *

Փետր. 19-ին գիշերը կառավարիչին տանը գուռը
Ազգ. վարժարանի մէջ պաշտօնավարող Զարայի Բար-
Տատ գիւղէն կարապետ Ասատուրեանը իբր յեղա-
փոխական ամբաստանող անստորագիր նամակ մը կը
ձգուի:

Ասոր վրայ կառավարութիւնը յեշուած Ասատուր-
եանին տանը և գպրոցին մէջ իրեն վերադարձած դա-
րակները խուզարկել և բան մը չի գտնելէ վերջ դարձ-
եալ բացարձակ հակառակութիւնով, հայ ըլլալուն
համար լոկ, թեկերը կապած արսոր զրկեց իր գիւղը յա-
նիրաւի:

Թիւրքիոյ մէջ հիմա ուսուցչութիւնն ալ և պաշ-
տօնին բերումով պարտադանց լիտի աշակերտ մը զըպ-
րոցէն վռնտելն ալ յանցանք է, վասն զի այդպիսի-
ներու հակառակութիւնով եղած թշնամանքները կը
քաջալերուին կառավարութեան կողմէ: Գժբաղդարար
դասատուին վերադարձուելու մասին քանիցս եղած ա-
ղերաներ ու դիմումներ ապարդիւն մնացին և այսօր իր
բազմանդամ ընտանիքը նիւթական ամենածանր թըշ-
ուառութեան մ'է ենթարկուած շնորհիւ հայ վատե-
րու և կառավարութեան կեղեքիչ ծրագրին: Պահ-
պանողական հայեր, որոնք վախին անունը խոհեմու-
թիւն գրած են, կառարկին փոխանակ զէնքով ու սը-
րով գործելու՝ կըթուրթուրով գործել: Եւ թէ սա
կայն կառավարութիւնը թողու որ ուղածիդ պէս զըպ-
րոցական գործը առաջ տանիս: Այսօր չէնք շինելու
չ'թողուր, վաղը դասատու մը կը բանտարկէ, միւսօր
ալ կը խուզարկէ և բան մը պատճառ բռնելով կը
փակէ ևն:

* * *

Վեցիկեան հաճի Համբարձում անուն հայ մը
սովորականութեան խնդրի մը վրայ նոյն ատենուան
առաջնորդ Ամբրոսիոս վարդապետի անհեռապես մէկ
յամառութեան պատճառով թուրք եղած էր ասկից
7 տարի առաջ, և վերջերս ալ յունագաւան դար-
ձած: Ասոր միւսլիմանութիւնը ձգելը յանցանք սեպ-
ուելով, կառավարութիւնը կնոջը հետ միասին Գաս-
թամպուլ քչեց անցեալները, շատ լաւ գաղափար մըն ալ
տալով Թուրքիայի կարծեցեալ կրօնական ազատամը-
տութեան վրայ...

* * *

Վերջը իր բոլոր գոյներով ծանօթացուած սուսկինը
որչափ ալ չըխտիօրէն բնաւ համակրութիւն չէ գը-
տած երեք ազգերուն մէջ ալ, սակայն շնորհիւ...

կնոջ՝ տուփոտ խնկարկուններ ունեցած է իր շուր-
ջը թուրք պաշտօնեաներէն: Իր ազգակից յոյներն իսկ
հակառակած են իրեն բոլորովին և քանի անգամներ
հեռագիր տուած և հանրագրութիւն շինած են իր
մասին: Ասկից երեք շաբաթի չափ առաջ, իր կնոջ
սիրահարներէն և իր... բարեկամներէն (?) Տօգթոր
Սնֆէթի գուռը յունարէն գրով յայտարարութիւն
մը փակցուած էր իր մասին յիշե Թուրքիոյ զին-
ւորական, վարչական ու մատակարարական ներքին բու-
րոր գաղտնիքները, ընթացքն ու զինւորական շարժու-
նները հաղորդած է կիրասունի Ռուսական հիւպատո-
սին: Երբ թուրքիւն մասին իրեն լուր կուտան, ա-
մենայն պարծենկոտութեամբ կը պատասխանէ յպէն
տէօվէթ խայինի տէյիլիմ, միլէթ խայինի իմ (ևս
տէրութեան անհաւատարիմ չեմ, այլ՝ ազգիս): Խեղճ
տրամաբանութիւն: Ինքզինքդ արդարացուցիր ատով՝
թէ դատապարտեցիր: Եւ սակայն յայտարարութիւնն
ու յոյներու բողոքներն ալ կարեւորութեան չ'տըր-
ուեցան և ապարդիւն անցան ու տակաւին իր պաշ-
տօնին վրայ է՝ շնորհիւ բող կնոջը: Ատոնք ազդու
կըլլան երբ խնդիրը հայու մը մասին ըլլայ: Բայց
երբ խնդիրը յոյնի մը և մանաւանդ կաւատի մը
վրայ է, նշանակութեան չառնուիր:

* * *

Ասկից քանի մը ամիսներ առաջ իր բանի բա-
նի դաւաճանութիւններովը ծանօթ հաճի կարապետ ա-
ղա Հիւսիսեանը միութեանս կողմէ տէրօրական գոր-
ծողութեան ենթարկուեցաւ՝ փաստաբան Էօմէր էֆ.
Թուրքին հետ գիշեր մը, եղբօրը աունէն մեկնած
միջոցին: Սակայն գժբաղդարար հարուածը մահացու
չեղաւ և մէկ-երկու վերքով ազատեցաւ:

* * *

Աստուծոյ և սահմանադրութիւն հերոսական կռիւ-
ները նորէն գրգռեցին Թուրք խուժանը ու կառավա-
րութիւնը հայերուն դէմ: Օրէ օր յարձակումի, կո-
տորածի կը պատրաստուին՝ միւս կողմանէ ալ սակայն
վախնալով թէ մի գուցէ հոս ալ ապստամբութեան
տեղի տան և վնասուին: Թշնամական ցոյցեր սկսած
են նկատուիլ Թուրք ժողովրդին կողմէ՝ թէ բաղաբին
մէջ և թէ շրջակայները: Զատկին օրերը վախով ան-
ցան, Տեսները ժամանակը ինչե՞ր կը ծնի:

* * *

Վսկածափին մահով մը ցանկալի ընկեր մը կորսն-
ցուցինք Զատիկին Գ. օրը: Քաղաքի հինաւուրց բեր-
դին Սարլախ կէօլ ըսուած կողմը պատած ժամանակ
ոտքին սահելովը գահավէժ մեռաւ Պ. Տիգրան ճիւլ-
ճիւլեան, 27 տարեկան անձնուէր երիտասարդ մը, խո-
րունկ թախիծի մէջ անմխիթար թողլով իր բոլոր

ընկերները, որոնք յարգանքի յիշատակութիւնով մը պահած ունին իր պաշտելի անունը իրենց արտերու անջնջելի ծալքերուն մէջ:

Ամիսուկէս առաջ հոս հասաւ տեղիս նորընտիր միւթէսարը՝ Սալահէտին պէյ՝ որ թոյլ մարդ մը կերէի:

ՀԱՅՈՒ ԶԱՒԱԿ

Յ. Գ. Այս օր Պարտէզի թաղի դպրոցը թըշնամաբար կրակ ձգուեցաւ, բայց շնորհիւ հայ երիտասարդներու ջանքերուն շուտով առաջքը առնուեցաւ: Կառավարութեան ջոհանկիրաց խումբը մարելէ վերջ միայն հասաւ. կերէի թէ այս խումբի պաշտօնը կրակ մարելէ աւելի հանդիսատես ըլլալ է՝ բանի որ վերստը հայուն է:

Վաստաւ Կարապետ Եֆէնտիի զրպարտին և դպրոցը կրակ ձգողն ի վերջոյ յականէ անուանէ կը գրեմ:

Հ. Զ.

ՆԱՄԱԿ ԿՈՎԱԿԱՍԻՑ

ԲԱԹՈՒՄ, 6 Յուլիս, 1904

Նախորդ յօդածներէցս մինում նկատել էի, թէ թիւրքիայում անցկացրած օրերին երանի են տալու մեզ մօտ, Ռուսաստանում, ապաստանած թիւրքահայերը: Այդ տխուր գուշակութիւնս այսօր, դժբաղդաբար, իրականանում է արդէն և մենք ականատես ենք լինում մի շարք սիրագործութիւնների Արջի քոթոթների կողմից, որոնց առջև մարդու մազերը բիզ-բիզ են կանգնում: Այսօր ամենքեան վկայում են, որ նոյն իսկ պատմական ենիջերների շահատակութիւնները նսեմանում են Նիկոլայ Բ-ի սինլքոր կամակատարների արարմունքների առաջ: Ուզում եմ թելել այդ սիրագործութիւններից մի քանիսը, բայց ինքս էլ չեմ իմանում՝ ո՞ր մէկը յիշեմ և որը թողնեմ, այնքան հարուստ է մեր դժբաղդ երկիրը այդ կարգի եղելութիւններով: Ահա նմուշներ:

Սրանից մի քանի օր առաջ Բաթում եկաւ Սե Ծովի պատերազմական նաւերի մի մասը՝ ցոյց տալու համար Պուստկան պետութեան ծովային ահարկու ուժը, որը, սակայն, բարեբաղդաբար, Հեռաւոր Արեւելքում բոլորովին այլ բան է առում: Հարկաւոր էր տեսնել, թէ ինչպէս մի քանի հարիւր ծովային զինւորներ մարտանաւերից դուրս թափուեցին վայրենի բացականչութիւններով և սովալուկ գայլերի նման գրոհ տւին Բաթումի խեղճ առևտրականների խանութների վրայ. . . Ոստիկանութիւնը օր առաջ արդէն անուղղակի կերպով հասկացրել էր հասարակութեանը, որ «խոհեմ» վարւին մաթրոսների հետ և

որ վերջինների արարմունքների դէմ ոչ մի բողոք չլսուելու չէ: Պոլիցիան պատասխանատու չէ մաթրոսների (նաւաստի) տալիք վնասների համար. . .

Սենք մի րոպէ չէինք ուզում հաւատալ նոյն իսկ մեր աչքերին, երբ տեսնում էինք, թէ ինչպէս պետութեան և հայրենիքի պաշտպան ցարի սալտաթները (զինւորներ) մանում էին աղքատիկ խանութներ, գլխաւորապէս մրգավաճառների և նպարավաճառների կրպակները, պահանջում էին այս կամ այն ուտելիքը, խմելիքը և այլն, վայրենաբար լպստում և ապա «գնածների» փոխարժէքը խնդրող խանութպանին էլ փառաւորապէս թակում, հայհոյում և առանց մի կոպէկ վճարելու ուղի լինում, շարունակելով իրենց զզուելի արարմունքը և փողոցներից անցող-դարձողին անխնայ թակելով ու գոփոխային աղաղակներ բարձրացնելով. . .

Վուք չէիք գտնի մի զինւոր, որը փառաւորապէս գինովցած, մարդկութիւնն ուրացած և անասելի աղտի մէջ կորած չ'լինէր:

Ոստիկանութիւնը, ամենուրեք մօտիկ նման վրէտացող ոստիկանութիւնը, հանդիսատես լինելով այդ անդրջոհեղեան գործողութիւններին, անտարբերութեամբ շուռ էր տալիս գլուխը և քթի տակին ծիծաղում. երևի սրտանց ուրախանում էր ինկվիզիթորների այդ լէգէոնը, որ զինւորները եկել էին լրացնելու իրենց շահատակութիւնները. . . Նման զննման սիրէ, ի հարկէ:

Հետաքրքրութեան համար գիմում եմ մի հաստափոր ոստիկանի և հարցնում. «Արդեօք զինւորներն իրաւունք ունին այդպէս վերաբերելու դէպի խեղճ մարդիկ?»: Ոստիկանն հանդիսաւորապէս պատասխանեց. «Մենք առաջուց յայտնել էինք, որ զինւորների ջ ա հ ե լ ու թ ի լ ն ն եր ի դէմ պէտք է անիշաչար լինել, որովհետև նրանց սիրտն երւած է: Գլուխնից աւելի անկեղծ, նպատակալարմար պատասխան չէր կարող լինել. . . Սակայն պէտք է խոստովանիլ որ զինւորները շատ անգամ սրան կամ նրան թակելիս, հայհոյելիս, կողոպտելիս հարցնում էին՝ «սօց-լտանի?»: (համաձայն էք) և ապա անցնում միւսին:

Թիֆլիսական փողոցի վրայ, Լեոն Սարիբէկեանցի մագազինի առաջ, մի երեկոյ բազմաթիւ զինւորներ այնքան ծեծեցին մի անմեղ Հայ երիտասարդի, որ սա հազիւ մահից ազատուեց:— Լօրիս—Մեղիքեան փողոցի վրայ նոյն հերոսներից մի քանիսը լրբաբար յարձակում են մի ջահէլ վրացուհու վրայ. . . շօշափումներից ու լկտի խօսքեր օրիորդի երեսին ասելուց յետոյ հրէշային քրքիջներով հեռանում:

Թշուառ կառապանները ի զուր էին փորձում աղաչել այդ հրէշներին, որ առանց վարձատրութեան կառք նստում են՝ նստեն, գոնէ չծանրաբեռնեն ֆա. յետօր 6—7 հօգով: Ո՞վ էր լսողը: Նրանք նրստում են, որքան կարելի էր տեղաւորել կառքին մէջ

մուտքին առաջ և այնքան ժամանակ քշել տալիս, որ կամ իրենցից մէկն ու մէկը գլորել կառքից ցած և նրան օգնելու համար իրենք էլ ցած գան, որով կառապանը միջոց գտնի խոյս տալու և կամ ձիերը արիւն քրտինքի մէջ լեզուները կախ գցեն և մնան փէտացած . . .

200-ից աւելի մարդիկ ծեծւել են 2—3 օրում այդ շներէից: Այդ զոհերից մին, մի թրքահայ երիտասարդ, չգիմանալով տասնեակ զինւորների անօղոր ծեծութիւնին, երբ տեսնում է, որ դանակն ոսկորին հասաւ՝ անքնաձայն օրհնեալ գնդակներով նրանցից մէկին սատկեցնում է և 2—3-ին էլ վիրաւորում, որից յետոյ մնացեալները թողնում են իրենց ընկերների սատակները և հերոսաբար փախչում: Վերժառուն ազատ է: Նոյն գիշերը սպանւեց և մի ուրիշ զինւոր, իսկ վիրաւորւածների և ծեծւածների թիւը մեծ է: Կատարւել են տասնեակ լլկումներ: Բաթումի համար ահա սարսափի օրեր էին դրանք, որ չէ կարելի մոռանալ:

Իսկ Սուխումում կառավարութիւնը բաց է ի բաց յայտնել է հասարակութեան, որ երբ մարտանաւերը Սուխում գան՝ զինւորների արարքներից խուսափելու համար պէտք է փակել բոլոր խանութները, մինչև որ հեռանան նաւերը:

Դեռ այդ սարսափից աչք չբացած՝ դահիճ Գոլիցինը Բաթումի նահանգապետի միջոցաւ յայտարարեց, որ 8 օրում ընթացքում Բաթումում գտնուող մի քանի հազար տաճկահայերը կամ պէտք է ընդունին ռուսահայտակութիւն և կամ հակառակ դէպքում՝ քրտնուելու են Ռուս. հիւսիսային նահանգները: Ռուսիայի սահմաններից հեռանալու իրաւունք չէ տրուում: 8 օրւայ միջոցը լրանում է ամսիս 9-ին, որից յետոյ անբաղդ Հայաստանցին մինչև յատակ քամելու է դառնութեան բաժակը՝ դիմելով կամ դէպի հուր, կամ դէպի սուր: Անտանելի է այդ խեղճերի դրութիւնը. ընդունեն՝ քրտնուելու են Սիբիր, չընդունեն՝ դէպի անյայտ անկիւններ են քշւելու: Ցաւալի է, որ օտար պետութիւնների հիւպատոսներին եղած դիմումներն էլ անօգուտ անցան . . .

Ես էլ չեմ շարունակի, որովհետև դրանք վերջ չունեն:

Ի.Պ.ՏԵՐ

ՑԱՐԻԶՄԻ ՄԵՔԵՆԱՅՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Սի ժամանակ ելգրզի Գազանը գիշեր ու ցերեկ ոչ քուն ունէր, ոչ դադար. ամեն տեղ և ամեն վայրկեան «յեղափոխականի» կամ յեղափոխութեան ուրուականն առաջն ունենալով . . . : Թղթաճար աղանիններն էլ մի ժամանակ, իբրև ըմբոստ յեղափոխականներ, իբրև պետութեան ռեսերվ և արիւն-

ուշտ թշնամիներ Տաճիկ կառավարութեան կողմից, ամենախիստ պատժի ենթարկուեցան . . . : Սուլթանի դափնիները հանգիստ չեն տալիս Նիկողայոս I-ի ծուռ Նիկողայոս II-ին և նրա աշաւորջ կառավարութեան . . . : Օրհասական արջերը իրենց անկման ժամանակ հզօրագոյն են կուռւմ: Յարիզմի խարխուլ գահը ամուր պահպանելու համար, Ռուսաստանի բոլոր ժողովուրդների այդ կեղեքիչները, սզուկները և դահիճները ամեն մի քայլափոխում հայ յեղափոխականի են հանդիպում: Հիւանդ ուղեղները զաւանցում, բանդադուշներ են ստեղծում հայկական ահագին յեղափոխական գնդերի, զօրաբանակների և ահաբեկի պրոպագանդիստների: Եւ ահա թէ ինչպէս են կատարում իրենց պարտականութիւնները կամակատար բարակները, ցոյց են տալիս ներքև ղետեղած շրջաբերականները, որոնց նմանները դեռ շատ լոյս կը տեսնեն Ռուս աշաւորջ չինովնիկների կողմից:—

Կովկասեան շրջանի զօրքերը հայ յեղափ. պրոպագանդի ազդեցութիւնից գերծ պահպանելու միջոցներ:

Սրանից մի քանի տարի առաջ Կովկասի հայ ազգաբնակչութեան մէջ սկսուեց նկատուել մի առանձին զարթնումն Հայաստանի ինքնուրոյնութեան անիրականալի գաղափարի:

Առաջ եկան գաղտնի հայկական կոմիտէներ, որոնք հրապուրանքով և սպառնալիքով սկսեցին եռանդուն կերպով բորբոքել այդ գաղափարը և չարամբտօրէն ուղղել դէպի ատելութիւն՝ ընդհանրապէս Ռուսաստանի դէմ՝ և, մասնաւորապէս, այն ամենի դէմ, ինչ որ ռուսական է:

Կովկասեան զինւորական շրջանի զօրքերը, որոնց շարքերում առաջուայ պէս ազնւօրէն, հաւատարիմ և անձնանուիրաբար ծառայում էր հայ զինուոր—երկար ժամանակ հայկական պրոպագանդի ազդեցութիւնից դուրս էին մնում: Սակայն վերջին ժամանակներս չարամբաս ինտելիգէնտ — քարոզիչները եռանդաւոր կերպով ուղղեցին իրենց յանցաւոր գործունէութիւնը շրջանի զօրքերի վրայ: Քահանան, ուսուցիչը և, մինչև անգամ, պաշտօնեան, ըստ երևութիւն բոլորը միացել էին, որպէս զի ընկճեն հայ զինուորի մէջ նրա համոզմունքը երգման սրբութեան մասին և շեղեն նրան դէպի ոճրագործ փախուստ ծառայութիւնից և գէնքի ու հրանիւթ մթերքների գոլութիւն: Թէև զինւորների մէջ հայերից գտնուեցան այնպիսիները որոնք ոչ միայն ընդգիմանում, այլ և խռովարարներին յանձնում էին իշխանութեան, այնուամենայնիւ եղած են ցաւօք սրտի, նաև այնպիսիները, որոնք, հետեւելով սուտ ա գ ի տ ա ց ի ա յ ի, հեռանում էին պահակատեղերից, տանելով զէնքերը և մինչև անգամ կազմում էին գաղտնի ընկերութիւն:

Ընդունելով վերին աստիճանի կարեւորութիւնը և այժմեութիւնը ամենաեռանդուն կուռւի այս նորա-

ծին չարիքի դէմ, Կովկասեան շրջանի զօրքերի ժամանակաւոր հրամանատարը յանձնարարել է ինձ խընդ-րելու բոլոր զօրապետներին՝ թէ աւագ և թէ կըրտ-սեր, ուղղել իրենց բոլոր ջանքերը և ուշադրութիւնը այն բանի վրայ, որպէս զի զերծ պահպանեն այն ամեն տեսակ գայթակղութիւնից ցարգ ազնիւ մնացած Յարի ծառային, որ կարող է սերմանել նրա մէջ քաղաքական ագիտատորների չարամիտ պրոպագանդը:

Արա հետ միասին Կորին Գերազանցութիւն Գէներալ-Լէյտէնանտ Գրէգէն բարեհաճեց յանձնարարել զօրքերին հետեւեալ միջոցների մի շարք, որոնց հաւաքական գործադրութիւնը, անկասկած, գործի համար բարերար հետեւանքներ կունենար:

1) Պրոպագանդի դէմ կռուելու համար զօրապետները կարող են օգնութեան կանչել հայ սպաներին և պատուիրել նրանց ազգելու իրենց հեղինակութեամբ դաւանակից զինւորների վրայ:

2) Անհրաժեշտ է խրախուսել և վարձատրել ամեն միջոցներով հայ զինւորներից նրանց, որոնք ի կատարումն ծառայութեան պարտքի և երգման երեւան կը հանեն և կը յանձնեն իշխանութեան այն գաղտնի գործիչներին, որոնք կը փորձեն շփոթութիւն սերմանել զօրքերի մէջ:

3) Խօսակցութիւնների միջոցով հարկաւոր է բացատրել հայ զինւորներին պրոպագանդիստների գաղափարի էութիւնը և ամբողջ յանցաւորութիւնը և միևնոյն ժամանակ պնդել երգման սրբութիւնը և Ռուսաստանի օգնութիւնը, որը միայնակ իր ջանքերով ազատեց հայերին այն տաժանելի կացութիւնից, որի մէջ գտնուում էին նրանք Տաճկաստանում և Պարսկաստանում, և որը, որպէս իրենց հայրենիքը, ապահովել է նրանց բարեկեցութիւնը:

4) Չանալ ազգել նրանց վրայ այնպիսի եղանակով, որպէս զի իրենք իրենց և միմեանց պահանջներն պրոպագանդից և ոճրագործ հրապոյրներից, որպէս զի նրանք միմեանց հսկեն, յիշեցնելով, որ ներանցից մէկի յանցաւորութիւնը կարող է նրանց բոլորին վարկաբեկ անել յաջս իշխանութեան:

5) Յոյց տալով հայ զինւորներին կարելի վերատահութիւն, միևնոյն ժամանակ նրանց վրայ ամենախիստ հակողութիւն նշանակել զօրաբաժինների մէջ, որ նպատակ պիտի ունենայ գլխաւորապէս նրանց զերծ պահպանելու վատ և հէնց իրենց համար վնասակար ազգեցութիւնից:

6) Առանձին շրջահայեցողութեամբ թոյլատրել զօրանոցներում հայ այցելուների հետ տեսակցութեան,

7) Վաշտի հրամանատարը պարտաւոր է իմանալ, թէ որտեղ է լինում և արձակուրդի ժամանակ ո՞ւմ է այցելում իր ստորագրեալ հայ զինւորը:

8) Ղիգ և ջանք թափել, որպէսզի բոլոր հայ զինւորները Ռուսերէն խօսին, որի համար հարկաւոր

է պահանջել, որ տեղացի զինւորները իրար մէջ ուրիշ լեզուով չը խօսեն, բայց եթէ Ռուսերէն:

9) Տեղացի զինւորներին որպէս զօրաշարքերի մէջ, նոյնպէս և խշտականների կամ մահճակալների վերայ քնելու համար բաժան բաժան անել և խառնել Ռուսների հետ, թոյլ չը տալով որ առանձնացած խմբեր կազմեն:

10) Յատկապէս աշաւուրջ ուշադրութիւն պիտի կենտրոնացնել այն հայ զինւորների վրայ, որոնք ապրում են զօրագնդի առանձին շինութիւնների մէջ, որպիսիք են հացագործները, կապտենարմուսները, արհեստաւորները, գրագիրները զօրաբաժնի տնտեսան կազմի մէջ այլ ծառայողները:

11) Հարկ է ուշի ուշով հետեւել, որպէս զի, ըստ Ներքին Ծառայութեան Կանոնադրութեան 47-րդ յօդուածի, զօրանոցներում զինւորների մէջ գործածելու համար միայն այն գրքերը և տպագրուած հրատարակութիւնները թոյլատրուէին, որոնք վաւերացրուած են վաշտի հրամանատարի ստորագրութեամբ:

12) Երբ որ կասկած լինի, որ զօրանոցները մուսը են կործնել չարամիտ բրոշուրներ և կոչեր — չը պիտի քաշուել մանրամասն խուզարկութեան ենթարկելու զինւորների բոլոր իրեղէնները:

13) Ըստ կարելոյն զգաստութեամբ վերաբերւել զօրքից դուրս գտնուող այն տարրերին, որոնք կարող են վնասակար ազգեցութիւն ունենալ հայ զինւորների վրայ, այս դէպքում առանձին ուշադրութիւն դարձնելով հայ քահանաների, ուսուցիչների և տեղական ինտէլիգենցիային պատկանող անհատների վրայ, որոնք այս կամ այն յարակցութիւնն ունին հայ զինւորների հետ:

14) Մասնաւոր անձանց վրայ հսկելու գործում — որոնք կարող են վատ ազգեցութիւն տարածել զօրաբաժինների մէջ, վերջինների հրամանատարները պարտաւոր են համաձայնութեան մէջ մտնել տեղական վարչութեան և ոստիկանութեան հետ, որպէսզի նրանց միջոցով ըստ կարելոյն վերահասու լինեն պրոպագանդիստների նկատմամբ կամ որպէսզի նրանց օգնութեամբ կարելի լինի ձգբորտօրէն հսկել այն տրւների վրայ, ուր յաճախ այցելում են հայ զինւորները:

15) Եկեղեցին — որը ընտրում է պահապան զօրքի հրամանատարը, — ուր ժամերգութիւն է կատարում քահանան, որի հաւատարմագոյն հպատակութեան համոզմունքների վրայ կարելի է վստահել, զինւորներին պիտի ուղարկել խմբերով ենթասպայի ղեկավարութեամբ, լինի վերջինս հայ թէ ռուս, միևնոյն է. զօրախումբը ժամերգութեան վերջանալուց յետոյ՝ լիակատար կազմով յետ պիտի դառնայ դէպի զօրանոցները:

16) Չանալ ահամանափակել երկար արձակուրդ խնդրող հայերի թիւը, և

17) Այն անձինքների մասին, որոնք կասկածե-

լի են յեղափոխական պրոպագանդի փորձեր անելու տեսակէտից, տեղեկացնել զօրաբաժնի հրամանատարին:

Ի դէպս, եթէ բոլոր ձեռնարկելիք միջոցները չպահուեցին լիակատար յաջողութեամբ, և այս կամ այն զօրաբաժնում երևան կը գան հերձուածողներ (?), ապա զօրաբաժնի հրամանատարը առանց տատանուելու պիտի անմիջապէս չարիքը ոչնչացնէ, մեղաւորներին կախնաւորելով, կամ իրենից կախուած ուրիշ միջոցներ գործադրել:

Միևնոյն ժամանակ պարտաւորաբար զեկուցանելու է իշխանութեան և, առանձին կարեւոր դէպքերում, հաղորդել ժանդարմային վարչութեան: Շրջանի զօրքերի ժամանակաւոր հրամանատարը յանձնարարելով ինձ ի լրումն իմ շրջաբերական գրութեան 4 դեկտ. սոյն տարւոյ, ընդ համարաւ 4384, հաղորդելով Ձերդ Գերազանցութեան վերոյիշեալը, վստահութիւն է արտայայտում, որ ամեն մի զօրապետ բացի վերագրեալներէ, ինքն իր մօտ կը գտնէ դեռ էլի ուրիշ միջոցներ և եղանակներ այն բանի դէմ, որպէսզի այն պրոպագանդան, որ շեղում է զինուորին իր պարտքից և երգումից, մուտք չգործէ նրան յանձնուած զօրախմբի մէջ և որպէս զի հայ զինուորները յետագայում ևս մնան այն վստահի և իրենց պարտաւորութեան անձնանուէր մարտիկները, ինչպէս են եղել մինչև այժմ: Իսկականի տակ նորոգել է,

Սպայակոյտի հրամանատար

գեներալ-լէյտենանտ Բելեաւսկիյ

Ուղիղ է՝

Պաշտօնակատար Աւագ-Աբիւտանտի պարուհիկ

Վ. ԱՎՏՈՎԻԶ

ԿԱՏԱՐԵԼԱՊԵՍ ԳԱՂՏՆԻ

Կաղզուանի շրջանի կառավարիչը փետր. 27, 1904, 132 թուահամարով մի զեկուցագիր է ներկայացրել կարսի զինւորական նահանգապետին, որի պատճէնը թարգմանաբար զետեղում ենք ստորև.

Եստիջևանի գաւառապետը փետր. 20, 33 թուահամար մի տեղեկագրով ինձ յայտնեց, թէ՛ բերանացի, սակայն հաւաստի աղբիւրներից յայտնի է, որ սոյն փետր. 11-ին կարս քաղաքից Զիբնի գիւղն են եկել չորս անծանօթ հայեր, քաղաքացիական զգեստներ հագած, որոնք ծածուկ յայտնել են երիտասարդներին, որպէս զի նրանք պատրաստ լինեն, որովհետև իրենք կը յայտնեն ուր և երբ պիտի հաւաքուին: Զիբնի գիւղից այս անձինք մեկնել են Նախիջևան, նոյն գաւառի մի քանի գիւղեր էլ հանդիպելով: Ի միջի այլոց նրանք քարոզում են, որ յեղափոխական կոմիտէի գործողութիւնների համար

հասել է ամենաբարեյաջող ժամանակը, որովհետև Ռուսաստանի ուշադրութիւնը, իսկ գլխաւորը՝ զօրքերը ուղղած են դէպի Դայրազոյն Արևելք, Տաճկաստանում սակայն սկսուել են լուրջ անկարգու-թիւններ, և իբրև թէ Անգլիան շտապեցնում է նրանց, հայերին, բանալ թշնամական գործողութիւնները, սկսելով Ռուսաստանում, իսկ յետոյ անցնել սահմանից Տաճկաստան:

Գաղտնի տեղեկութիւններին նայելով՝ կոմիտէները կենտրոնացնում են իրենց խմբերը Բաքու, Անի՝ կարսի շրջանում և Քուրթուղլի՝ Էջմիածնի գաւառում: Դանուցանելով Ձերդ Գերազանցութեան վերոյիշեալի մասին, յայտնում եմ, սրա հետ ի միասին իմ ստորագրեալ պաշտօնեաներին կագադրել եմ, որպէս զի ինձ յանձնուած շրջանի հայ բնակչութեան վրայ հսկողութիւնը խստացնեն, և առաջարկում եմ՝ Նախիջևանի մասի կառավարչին աչալուրջ քննութիւն բանալ, նպատակ ունենալով իմանալու թէ ովքեր էին այն անձինք, որոնք Զիբնի գիւղն են եկել փետր. 11, բացի սրանից կարգադրել եմ, որ Զիբնի և Բաքու գիւղերում պահականոց բացուի, իսկ Նախիջևան գիւղի պահականոցը վերցնուի:

(Ստորագրութիւններ)

Ժ Ո Ղ Ո Վ Ր Դ Ի Կ Ա Մ Բ Ը

«Թո՛ղ կորչի՝ Բօբրիկովը»:

Այսպէս բացականչեց, այսպէս կամեցաւ Ֆինլանդական տանջող ժողովրդի գիտակից զաւակների հազարաւոր բաղմութիւնը Մայիս 23-ի բացօդեայ ժողովում, ազատ երկնքի տակ, Հէլսինկիֆօրում: Եւ նրա այդ կամքը, որ ճշգրիտ արտայայտութիւնն է Ֆինլանդական ժողովրդի զգացումների՝ առաջացած նրանում իր կրիտիկական դրութեան պատճառով ուստական րէ ժիմի տակ, ամենափայլուն կերպով կատարուեցաւ մի շաբաթից քիչ ուշ — Յունիս 3-ին:

Եւգենիա Շաուվանը եղաւ այս անգամ ժողովրդական կամքի հերոսաբար կատարողն այնպէս, ինչպէս տարիներ առաջ Բալմաշենները և նման հերոսները Սիպեագիների և նմանների վրայ Ռուսաստանում, ինչպէս նաև հայ հերոսները Տաճկահայաստանում, Պոլսում և ամիսներ առաջ՝ Կովկասում՝ շատերի հետ նաև Կովկասեան Բօբրիկովի — Գալիցիների վրայ, թէև, դժբախտաբար, ոչ-յաջող վախճանով այս վերջինի վերաբերմամբ . . .

Ինչ է այդ կամքը, ինչո՞ւ է նա «տիտղոսաւորների» արիւնը խնդրում:—

Այդ կամքը՝ ոչ այլ ինչ է, եթէ ոչ հարա-

զատ արդիւնքը ուսական բռնակալութեան գործ դրած ճշնութեան, հալածանքների, նրա պարագիտական անյաբութեան, նրա սիստեմատիկ կեղեքումների և արհեստական ներքին ու արտաքին քաղաքականութեան, որոնց պատճառով ժողովուրդները ուսական Արծի թևերի տակ դառնում են կատարեալ ոչնչութիւնների իրանց մարդկային և քաղաքացիական կեանքով, իրանց անհատական և հասարակական տարրական պահանջներով, և վերածւում են կենդանի մեքենաների՝ մշտապէս դատապարտւած անձայն, անծպտուն, համեմատաւոր խոնարհութեամբ հայթայթելու Ռուսական արքայական տանը անվերջ գումարներ — զեխութեան, շուայութեան համար մի կողմից և միլիտարիզմի համար — երկրորդ կողմից։ Բացի այդ — Հայթայթել այդ նոյն միլիտարիզմի համար թնդանթային միս՝ յանձին իրանց ամենաթարմ երիտասարդութեան, որ առաջ քան ջարդելը, ծեծելը թշնամութեան թնդանթային ծանր գնդակների ուժեղ հարւածների տակ ֆիզիքապէս և բարոյապէս փչանում է նաև զինուորանոցներում, անպէտքանում մարդկային հասարակական և բարոյական կեանքի պահանջների համար։

Մի անգամ արդէն դրած լինելով ժողովուրդների այսպիսի պայմանների մէջ՝ ցարիզմը հետզհետեւ աւելի ևս առաջ գնալ է փորձում։ Նա պահանջում է թէ՛ հարազատ և թէ՛ հպատակ ազգերից մտածել այնպէս ինչպէս ինքն է մտածում և յարմար տեսնում մտածելու, պաշտել այն, ինչ որ իրան համար սուրբ է, խօսել, գործել, շարժել այնպէս, ինչպէս պահանջում է իր վարչական շահը, իր բացարձակ կամքը . . . Իսկ հակառակ կերպով վարւողները, որոնք համարձակում են նրա պաշտօնական կամքի դէմ իրանց ժողովրդական կամքը գնել ու դուրս գալ իրանց մեքենայական դերից — որ չեն կարող դուրս չի գալ — և ձգտում են բաւականութիւն տալ իրանց անհատական, հասարակական, քաղաքացիական և նոյն իսկ զուտ զգացումային ցանկութիւններին, պատժում են այն բոլոր միջոցներով, որոնք ընդունւած և գործադրւում են Ռուսաստանում, ինչպէս և թիւրքիստանում։

Եւ Բօբրիկովները, Գալիցիներն ու նմանները ոչ միայն ցարիզմի — Պլեէի իշխանութեան կոյր գործիքները չեն, այլ և նրանք թէ՛ ամենաճշգրիտ գործադրողներն են այդ իշխանութեան բոլոր վայրագութիւնների և թէ՛, մանաւանդ, իրանք էին և են զանազան հրէշային ծրագիրներ ներկայացնում «բարձրագոյն» իշխանութեան և վաւերացումն ինչպէս։ Իսկ այսպիսի ծրագիրների վաւերացումը չէր և չի մերժում, որովհետեւ պետութեան գործերի ղեկը իսկապէս Պլեէների ձեռքումն էր և է։

Պլեէի և նմանների ներքին քաղաքականութեան աչքի ընկնող գծերից մէկն էլ կազմում է ծայրերի քաղաքականութիւնը Ռուսաստանի ներքին

կեանքում, մի քաղաքականութիւն, որ պաշտպանւած է նաև ուս բուրժուազական մտմովի կողմից։ Մի առանձին քննող հոդադրութեամբ քաղաքական այս գործիչները, բուրժուազիայի բնուրթութեանցնելու համար, եկան այն համոզման, որ պէտք է երկրի ծայրերի վրայ աւելացնել տուրքերի նոր և որոշ քանակութիւն՝ կենտրոնը — առաւելապէս մայրաքաղաքները և մեծ քաղաքներն ազատելու համար մեծամեծ հասարակական ծախսերից։ Եւ այս քաղաքականութիւնը անտեսապէս աւելի ևս քայքայում է ծայրերը, ուր ազգաբնակչութիւններն առաւելապէս կաղմած են ոչ — ռուսներին, որոնց սակայն պէտք է ուսացնել — մ ու ժ ի կ դարձնել, ըստ տրամաբանութեան ցարիզմի։

Եւ այժմ իրեքք զարմանալի չի, որ խոնարհ ֆինլանդացու ծոցից դուրս է թռչում մի բուրժուա, մի միապետական տերրորիստ ու գնդակահարւում Բօբրիկովի նման մի հրէշի։ Տերրորիստի դիրքը ամենալաւ կերպով ապացուցանում է այն սարսափելի և անտանելի դրութիւնը, որի մէջ գտնւում է ֆինլանդացին, և որը այդ տերրորիզմի ոտք է գնում Ռուսաստանում՝ սկսած յեղափոխական կուռի մէջ ընդգէմ ցարիզմի։

Նա իր սարսափելի դրութեամբ վիճակակից հային, հրէային, լեհին՝ այսօր դառնում է նաև սրանց գործակիցը յեղափոխական ասպարէզում։

Եւ այս անխուսափելի էր։

ՊԱՏԵՐԱԶՄԻ ԱՌԻԹՈՎ

Ուղիղ վեց ձիգ ամիսներ անցան այն օրից, երբ Ծայրագոյն Արեւելքի Ղևհապետը՝ այլ ևս անկարելի համարելով տանելու Ռուս կառավարութեան ուսընձգութիւնները, դիպրոմատիական յարաբերութիւնները խղեց Ռուս բռնակալի հետ և պատերազմ հրատարակեց նրան։

Ամբողջ քաղաքակիրթ աշխարհը պահ մի ապուշ կտրեց։ Սրտատրոյի և երկմտութեամբ նայում էին սկսուած դրամայի վախճանին։ Եւ պոնական պետութեան խիզախութիւնը զարմացրել էր բոլորին . . . 160 միլիոն հպատակ ունեցող բռնապետի և քառապատիկ Նուաղ ժողովրդի իշխանաւորի արտասովոր մրցումն . . . իսկ որ զարմանալի էր։ Ռուսական «հրէշի», հիւսիսային արջը այնպիսի կախարհական ազդեցութիւն էր թողել դարերի ընթացքում եւրոպական մեծ և փոքր պետութիւնների վրայ, որ ոչ որի մտքովն անգամ չէր կարող անցնել, թէ՛ հեռուոր Ասիայից, հրացանով ու թնդանթով զրահաւորւած

մի Գաւիթ դուրս կը գայ մի լպիրշ և տնայապետ Գողիթի գէմ, որը նոյնպէս հրապարակ է եկել հայ, ռուս, թուրք և հարիւրաւոր ձնշուած ազգութիւնների արիւնով և արտասուքներով թրծած իւր պղնձածոյլ հրանօթներով . . .

Ուրաշ շովինիստ մամուլը, Սուլիորինի և սրա նման ապականուած հոգու ու մտքի տէր տնձանց ժահրալից գրիչները ինչ տես, որ չասացին եռպոնակոն վեհանձն և քաջ ժողովրդի գէմ: Ել ծաղր ու ծայրայեղ ամբարտաւանութեամբ և անսովորութեամբ յերկրուած նողկանքներ ասես, որ չթափուեցան մտաւոր պոռնիկների գրչի տակից քաղաքակրթութեան ասպարիզում իսկապէս հրաշքներ գործող Եսպանական ժողովրդի գէմ: Այդ բաւական չէ: Յետամնաց, ասիացի, վայրենի և բարբարոս հուշակեց այն՝ հիացման ու սքանչանքի արժանի ժողովուրդը, որ 40 տարւայ ընթացքում աւելի շատ էր յառաջագիմել և ընդհանուր մարդկութեան ու քաղաքակրթութեան օգուտ տուել, քան թէ Ռուս բռնապետութիւնը դարերի ընթացքում: Խաղուպար է Կուրդպատկինի համար, որ ջարդուփշուր անելով Մարշալ Կոնտին՝ իր ամբողջ զօրաբանակներով կամ ծովը կը թափէ և կամ գերի կը վերցնէ ու նուաստացուցիչ պայմաններով խաղաղութեան դաշն կը կնքէ Տոկիոյում . . . :

Վեց ամիս անցել է և, սակայն, Ռուսաստանի հարիւրաւոր ժողովուրդները ճիշտ գաղափար չունին պատերազմի մասին: Սկսած Ալեքսիեից, Կուրդպատկինից և վերջացած վերջին գեներալով, բոլորը, բոլորը շնական լկաիութեամբ թագցնում են իրողութիւնները, իրենց խայտառակ պարտութիւնները «ուղմագիտական խորը խորհրդածութեամբ նահանջում» անուանելով: Այն Եսպանացիք են, որ ջարդուփշուր են լինում, դիտապատ գետին են գլորւում ամբողջ աշխարհը իրենց հուշակով զղորցնող կազակների անշեղ հարուածների տակ: Տիւրքէնէլի, Կինչաուի, Տէլիսոի արտասովոր և խայտառակ պարտութիւնները ռուս գեներալների պարտութիւնները չեն, այլ «ամենակարող և հանձարեղ» Կուրդպատկինի ռազմագիտական խորախորհուրդ ծրագիրներ, որոնք մեղ՝ հասարակ մահկանացուներիս՝ հասկանալի չեն — որպէս զի յետոյ յանկարծակի գրոհ տայ և ծուղակում ջախջախէ «յանդուգն հեթանոսին» . . . : Կեմիրովիչ — Դանչենկոյի նման գրողն էլ պնակալէզ, հացկատակ ու կաշառուած գրիչների օրինակին հետեւեց, Եսպանացուց Եսլու անցնելուն պէս պէս՝ հեռագրելով, թէ իր և Կուրդպատկինի ցնծութեան չափ ու սահման չկայ. «կօսէ», վասըն զի թշնամին ինքն իր ոտով ծուղակի մէջ է ընկնում:

Ինչ է իրականութիւնը, սակայն: Յարգ, ի խայտառակութիւն ռուս ամբողջ զօրաբանակների, մի աննըշան, գէթ հարիւր-երկու հարիւր զինւորից բաղ-սցած վաշտով յաղթութիւն չկարողացաւ տանել մեծ

ապրումով Մանջուրիա արշաւող Կուրդպատկինը . . . :

Աչքները թաթարների, պարսիկների, տաճիկների ու թիւրքմէնների էր տեսել: Հայոց եկեղեցիները ուրբակոծել գիտեն քաջաբար Կիկոյա II-ի հրաշալի զինւորները, որոնք ինչքան էլ ջարդուփշուր լինին, այնուամենայնիւ շնորհիւ Կազանի Աստուածածօր Պատկերի՝ «գերազանց» տրամադրութիւն են ցոյց տալիս: Ամբողջ աշխարհը նեարդային հետաքրքրութեամբ նայում է սկսուած արտասովոր մենամարտութեան:

Սուլիման Համիտի մտերիմ բարեկամ Վիլհելմ կայսրը սոսկումով նայում է եսպոնական յաղթանակ գնացքին, թնդագին աղաղակներին և տառամները կըրծըտացնում . . . : Իր ապագայ անպարտելի նաւատորմը հապա . . . 25-ը որ ծովի վեհապետուհին է գառնալու Գերմանիան: Հապա եթէ մի օր էլ իր վզին զարկելով դուրս վնտեն Կիւչուից . . . : Ամբողջ աշխարհը և ռուսական քսամներ ի կառավարութեան, ցարիզմի ճիրաններում հեծեծող միլիոնաւոր ժողովուրդները շնչասպառ, նեարդային գալարումներով սպասում են սկսուած՝ թէ և գոյախտ, բայց միւս կողմից երանաւետ յոյսեր ներշնչող պատերազմի վախճանին, եթէ այդ պատերազմը պիտի ջախջախէ ցարիզմի խարխուլ գահը, մերկապարտնոց հրապարակ հանէ ռուս արքունիքի անկիւններում կատարուող անբարոյականութիւնները, ցոյիութիւնները, ինչպէս մի ժամանակ Կապուէն III-ի ջարդուփշուր գահի շեղ բարձրացաւ հասարակապետական աթոռը, որով, ինչքան էլ չլինի, կարող է պարծենալ արդի Ֆրանսիան:

Սպասում էր թէ ռուս յեղափոխականները ամենարարեալն ունիւթ գտնելով ներկայ պատերազմը՝ ճիգ և ջանք պիտի թափէին, թուլացնելու միլիոնաւոր ժողովուրդների արիւնը ծծող, կողոպտող և կեղեքող աւաղակների ուժը և կարողութիւնը: Սպասւում էր թէ ռուս բանւորը, մուժիկ-գիւղացին, որ անցնալ տարիների ընթացքում հերոսութեան, գիտակցութեան այնքան գովելի օրինակներ և պերճախօս ապացոյցներ էր տուել իր բռնաբարուած իրաւունքները պաշտպանելու սրբազան պայքարի մէջ, երբ նա արիւնով ներկում էր Ռոստովի, Բագուի, Թիֆլիսի ու այլ քաղաքների սալայատակները, ապաստում էր, առում ենք, թէ այդ ժողովուրդը իր կոշտացած ձեռքերով, կուսնը կը բարձրացնէր իր կեղեքողին, անհաշտ բռնաւորի գէմ, սակայն, ցաւով և հիասթափութեամբ ստիպուած ենք արձանագրելու, որ ցարիզմի այս դոնքիշտական ամենախայտառակ արշաւանքի գէմ՝ զարդ չկարողացաւ, աւելի ճիշտն ասած՝ չկամեցաւ բողբել՝ եսպոնական անվեհեր զինւորներին իր դաշնակիցը ունենալով: Ոչ միայն չարեց, այլ և որպէս հաղորդում է ռուս յեղափ. մի օրգան (P. P.), Բագուի բանւորները՝ հայրենասիրական յանկարծական խնամով բռնուած՝ որոշել են լուել, թող տալ, որ Կիկոյանս II-ը չարունակէ իր արշաւանքներն ու ոճիր-

ները: Իսկ եթէ հայերը կը յանգան են ցոյց անելու, ջարդուփշուր կանեն նրանց կողերը, յայտարարել են նոյն բաները, որոնց հերոսական ջանքերի մասին այնքան գրուել է «Հնչակ»ի էջերում: Եթէ ձիշտ են այս յայտարարութիւնները, այն ժամանակ դառնացած սրտով պիտի բացականչել՝ ափսոս այնքան թափուած արիւնը:

Ս. Տ.

ԿՈՏՈՐԱԾԷՆ ՎԵՐՋՐ

ԱՆԳԼԻԱՆ ԿԸ ԳՈՐԾԷ ? ! !

ԼՕՐՏ ԼԷՆՍՏՕՎՆԻ ՆԱՄԱԿԸ

Անկո-Հայկական ընկերութեան նախագահ պր. Սթիվընսը, Արտաքին գործոց քարտուղարէն ստացած է Յունիս 28 թւակիր հետեւեալ նամակը:

Պարոն.— Ի պատասխան ձեր՝ ներկայ տմաւայ 21 թւակիր նամակի, Մարքիզ Լէնստօվի կողմէն հրահանգւած եմ տեղեկացնելու ձեզ, որ Նորին Կայսերական Վեհափառութեան Կ. Պօլսոյ դեսպանը Գնս. 14 թւակիր պաշտօնագրով մը կը հաղորդէ թէ՛ անցեալ օր մեծ եպարքոսի հետ տեսակցութիւն մը ունեցած է, որի մէջ մատնացոյց ըրած է նորին վսեմութեան այն պատասխանատուութիւնը, որուն պիտի ենթարկուի Օսմանեան կառավարութիւնը, եթէ ստուգելի, որ քիւրտերը մասնակցութիւն ունեցած են հայերու վերջին կոտորածի ժամանակ: Միւսոյն ատեն յորդոր կարգաց մեծ եպարքոսին, որ կայսերական կառավարութիւնը պէտք է պարզօրէն ցոյց տայ թէ՛ ինքը հաւանութիւն չունի այս տեսակ ապօրինի գործողութիւններու, և թէ՛ վճռած է զսպել զանոնք:

Սըր Նիքօլա Օ'Բոնօր նաև ուշադրութիւնը հըրաւիրեց թիւրք իշխանութեանց վերագրեալ այն ծրարագրի մասին, որու համեմատ հայերը վար առնելով իրենց լեռնային տուններէն, բունի կերպով պիտի բռնակեցնեն դաշտերը և ստիպեց նոյնպէս նորին վսեմութիւնը, որ անմիջապէս հրամաններ ուղարկէ վալիին թոյլ տալու այն ամեն փախստականներուն, որոնք կը փախաքին իրենց տունները վերադառնալ, պաշտպանելով զանոնք միանգամայն քիւրտերու կողմէն լինելիք հաւանական յարձակումներէն:

Մեծ եպարքոսը համաձայնեց անմիջապէս կատարել զայն, և Սըր Նիքօլա Օ'Բոնօրի ներկայութեանը այս մտքով հեռագիր մը ղրկեց Պիթլիսի վալի-

ին, աւելացնելով թէ՛ եթէ փախստականներէն ունէ մէկը կը նախընտրէ Մշոյ դաշտը մնալ, անոնք ալ հաւասարապէս պէտք է պաշտպանեն:

Պեր-Հիւպատոս Պր. Հէթթօթին իմաց տրւած է այս հեռագրի ղրկելու մասին, և հրահանգւած է տեղեկացնելու թէ՛ այս հրամանները ինչ տեսակ կը գործադրին: Կարգադրութիւն եղած է նաև, Օսմանեան կառավարութեան համաձայնութեամբ, որ Նորին Կայսերական Վեհափառութեան Վանայ դեր-Հիւպատոսը ընկերանայ ունէ թիւրք զօրքերուն հետ, որոնք դեռ ևս ապստամբներու դէմ կը շարունակեն իրենց զինուորական գործողութիւնները, և Բաթիթէն թիրէլը այդ նպատակաւ Գնս. 19-ին Մուշ հասած է:

Մնամ Լին:

Թ. Հ. ՍԷՆՏԸՐՍԸՆ

Կ. Պօլսոյ Անգլ. դեսպանի և Մեծ եպարքոսի միջև փոխանակւած այս խօսակցութիւնը, որուն այնքան կարեւորութիւն տւած է ոչ միայն անգլ. դիրահաւան մամուլը, այլ և նոյնպէս Արտաքին գործոց նախարարը, կուգայ անգամ մը ևս ցոյց տալ Եւրոպայի բարոյապէս փոտած դիւանագէտներու վրայ յոյս դնող մեր «խելօք դիպլոմատներուն» թէ՛ Եւրոպա ինչ աչքով կը նայի արիւնոտ Հայաստանի կացութեան վրայ: Քիւրտերու պատմական դարձած վայրագութիւնը, որուն վրայ Լէնկթիմուրներ, Ճինկիզխաններ պիտի նախանձէին, դեռ չեն կրցած Անգլիական դեսպանի ուշադրութիւնը գրաւել, որ տղայական միամտութեամբ հարցուցած է Մեծ եպարքոսին թէ՛ քիւրտերը մասնակցութիւն ունեցած են վերջին կոտորածի ժամանակ: Աւելին. դեսպանը եղբայրաբար յորդոր կարգացեր է մեծ վեզիրին թէ՛ կառավարութիւնը ցուցնելու է, որ ինքը այդ տեսակ ապօրինի գործողութիւններու հաւանութիւն չունի: Խեղճ դիւանագէտ: Հարկը հաղարաւոր անմեղներու արիւնը խըմէն վերջը, Պիղատոսի նման ձեռքերը լալով «հեսայդ գործերուն մէջ բաժին չունիմ» ըսող Համիտը այդքան ապուշ պիտի ըլլայ, որ այսօր ելլայ խոստովանի, թէ՛ ինքը հաւանութիւն ունի:

(Օ'Բոնօր, իրենց տունները վերադարձող հայերու համար թիւրք կառավարութեան պաշտպանութիւնը խնդրած է: Այս ալ ոչխարներու վրայ գայլերը հովիւ կարգելու կը նմանի: Մեծ եպարքոսը՝ ըստ թըրքական շողոքորթութեան՝ գլուխ կը ծռէ դեսպանի բոլոր ըսածներուն և ինքզինքը Օ'Բոնօրի հետ համակարծիք ըլլալ ձևացնելով՝ մեծ փութկոտութեամբ, որուն վրայ Անգլ. դեսպանը իրաւունք ունէր հիանալու, կը հեռագրէ Պիթլիսի վալիին իսկոյն և եթ միջոցներ ձեռք առնել հայերը պաշտպանելու քիւրտերու դէմ: Թիւրքերու այդ դիւանագիտական աչքակապութիւնը նոր բան չէ, նա այնքան հին է, որքան հին է անոնց ծագումը: Թիւրքերու յաւիտենական

«Եվ վերջին ֆենտիմ»-ի խառնուրդն ինչ միլիոնավոր անձինք զոհված են: Անմահ հերոսն պատրիարք շատ իրաւամբ ըսած է թէ՝ «այս խառնուրդն կառավարութիւնը՝ «Եվ վերջին ֆենտիմ»-էն զատ ուրիշ բան չի գիտեր», «Եվ վերջին» կըսէ, սակայն ոչինչ չընէր»:

(1) Բոնոնիեր գեռ շատ կրնան խորհել Սուլթաններու այդ մայրաքաղաքին մէջ, որը՝ Սըր Ֆիլիպ Բըրիի ըսածին պէս եղած է միշտ «Յուսարուրութեանց երկիրը»:

ՀԱՅՐԵՆԻՔԻ ԿԱՅՈՒԹԻՒՆԸ

«Տէլլի Մէլլ»-ի Փարիզի թղթակիցը կը հեռագրէ թէ՝ հետեւեալ տեղեկութիւնը ստացած է Երևանի աղբիւրէ մը, որուն հաստատութիւնը անվիճելի է:—

Գրքեր, Արհեստ, Խաբո, Մկնագոմ և քանի մի այլ գիտելիք աւարի և հրդեհի են ենթարկւած, բնակիչները մեծ մասամբ կոտորւած և զիւրիւն նետած ջրհորները կամ Մուրատ ջուրը:

Մկնագոմ կողոպտած են քիւրտները, որոնց հետ միացած են հաւ թիւրք զինուորները: Եկեղեցին թալանւած, սրբապղծւած և պաշտամունքի քաղաքները առնուաբար ծախւած: Այս գործող գիւղին մէջ ամեն հոգեւոր մարդ գաշունահար եղած է, մեծ մասամբ ետեւ:

Թիւրք զինուորները զիւրտ ատեն կը մանեն տունները և կը բռնաբարեն կիները: Անգլիական և ֆրանսական հիւպատոսներու ժամանելուն՝ այս կիները, արինաշաղախ կը վազեն անոնց առջև և գթութիւն կը հայցեն:

Մուշր գրաւած է թիւրք զինուորներու կողմէն: Քանզւած գիւղերէն 2000-էն աւելի կանայք և մանկտիք ապաստանած են հոն: Այս բոլոր խեղճողորմելի ժողովուրդը անօթութենէն և վախէն կիսամեռ վիճակի մէջ կը թափառին փողոցները և կը ներկայացնեն զթաշարժ տեսարան մը:

Ստոյգ հաշի մը նայելով, որը հիմնւած է Անգլիական և ֆրանսական հիւպատոսներու տեղն ու տեղը կատարած քննութեան վրայ, 28 գիւղեր քար ու քանդ եղած և 6000 հոգի կոտորւած են:

«Տէլլի Նիւզ»-ի թղթակցէն. — Կ. Պոլիս Յուլ. 1

Հայաստանի մէջ պատահած կոտորածը առաջ բերաւ իր բնական արդիւնքը:—Կրկին ծնունդ տաւ հայկական կաթիլներու ակտիվ գործունէութեան:

Անգլիոյ մէջ պէտք է լիովին հասկցի, որ հայ ժողովուրդի մեծ մասը կը դատապարտէ օպառնալիքներու զիմելը և կամ այդ օպառնալիքները Պանդ Օթթոմանի վրայ

եղած յարձակման նման եղանակով գործադրելը: Բայց այս շնչանակեր թէ՛ նոքա զօհ են ներկայ բեմիմէն: Այդ տեսակ ալուկներ կըսին նպաստընկալ վարձկան թերթերու կողմէն միայն: Հայերու ցանկութիւնն է իրենց կեանքը և ինչքը ապահոված տեսնալ, և ոչ թէ իրենց ժողովուրդը տեսնալ տանջւած և բռնաբարւած: Նոքա կընդունին թէ՛ կայսրութեան ամեն նահանգի մէջ ալ թուով իրենք քիչ են, և որ՝ բռնի միջոցներու զիմելը, նոյն իսկ ի պատառփան հրէշային բռնաբարութեանց առաջ պիտի բերէ ալ աւելի ճնշում:

Վերէի նկատողութիւնները կըլլան ի դէպ շրջաբերականի մը, զոր ստացած են մի քանի, և կա՛մ հաւանականաբար, բոլոր պետականները հայ Հնչակեան կոմիտէներու մէկուն կողմանէ, որոնք կօպանան մայրաքաղաքի խաղաղութիւնը վրդովող միջոցներու զիմել, եթէ անմիջական կերպով աւելի ազդու միջոցներ ձեռք չառնին Հայաստանի մէջ կատարուող աւերումի և բռնաբարութեանց առաջը առնելու համար:

Արաբի թէ՛ հայերու թոյլտուութիւն եղած է վերադառնալու լեռները՝ որտեղէն, ինչպէս ձեր ընթերցողները գիտեն, դուրս քշւած էին քիւրտներու և թիւրքերու կողմանէ: Այս թոյլտուութիւնը գործնականապէս անօգուտ է, և սե՛ւէ հայ փախստական մը չի հաւատար թէ այդ խոստումը պիտի յարգի, որը Մակեդոնացիներուն՝ իրենց տունները վերադառնալու համար տրւած խոստումէն աւելի արժէք չունի:

Մեծ ջանք ի գործ կը դրուի դուրս չհանելու համար ունէ մանրամասնութիւն Հայաստանի մէջ վերջերս պատահածների վերաբերմամբ: Բայց, այժմ գաղտնապէս նամակներ կը հասնին, որոնք լոյս կը սփռեն կացութեան վրայ: Էրզրումէն Յնա. 11 թակիր նամակ մը կը յայտնէ, թէ ոչ ոքին թոյլ չի տրուի քաղաքէն և կամ Մշոյ շրջակայքէն դուրս ելլել, վախճալով որ՝ չըլլայ թէ իրենց տեսածները և լսածները պատմեն: Նամակագիրը կըսէ թէ, նոյն իսկ թիւրքերը, նախ քան շրջակայքէն մեկնելը, օտարաբան են թոյլ տրուութիւն ստանալու և երդում ընելու, որ ո՛չ ոքին չը պիտի յայտնեն թէ՛ ինչ տեսակ կը վարին քրիտոնեայ ժողովուրդի հետ:

Օջոքները դեռ ևս բանական կը մնան Սասնոյ լեռները: Մշոյ շրջակայքի գիւղերէն կողոպտած և այրած են Բերդակ, Մկնագոմ, Արնեստ, Ազաղբիւր, Համատուրիի գիւղերը, մինչ Տէրիկի մէջ Գիւրտ ցեղապետ մը վեց հայեր կախեց ապստամբներ են ըսելով, և այլոց թէ՛ գիւղը և թէ՛ եկեղեցին, որու մէջ Ս. Իսահակ գերեզմանը ըլլալուն՝ մասնաւորապէս ներկայան համարւած էր: Նամակագիրը կը յայտնէ թէ՛ Վարդօ, Պոլսնըզ և Մալազկերտի մէջ գողութիւն և մարդասպանութիւն ամենօրեայ դէպքեր են: Էրզրումի մօտ ժողովուրդը կը գանգատի կամայական ձերբաւարութիւններու և մանաւանդ այն տանջանքներու դէմ, որոնց կենթարկին անոնք, հասկնալու համար թէ՛ յեղափոխականներու հետ համակրողներ կան:

Լազարդ թագաւորի հպատակներուն ինչքան ալ անհաւանական երեւին այս պատմութիւնները, սակայն, թիւրք կառավարութեան մեթոտներու հետ ծանօթ ե. զոգներուն անհաւանական չեն թւիր: Ինչպէս երեւի, Էրզրումի մէջ հիւպատոսները հակառակած են կաւա. յական ձերբակալութեանց և տանջանքներու դէմ, և անոնց դիմողութիւնները օգտակար եղած են, բայց մի. միայն քաղաքի վերաբերմամբ: Սաանոյ մէջ կատար. ւած սպանութեանց ցուցակ մը տեսալ, որը կը ցուցնէ թէ՛ թիւրք խումանը ազատ թողւած է ժողովուրդի վրայ:

Կամակագիրը կը յայտնէ թէ՛ հայկական խմբե. րու մասին տարածւած լուրերը սուտ են, և թէ՛ մի քա. նի հոգիներու ներկայութիւնէն օգտւած են Բրիտանիայ ժողովուրդը կողոպտելու: Այս լուրերը տարածւած են նաև վանայ կողմերը, որոնց նոյնպէս անհիմն են և պատրակ Բիրաբնու բրիտանիաներու վրայ յարձակման:

Վիրտերու և թիւրքերու ձեռքէն փախչելով Սա. սուն ապառտանած կանանց և տղայաց թիւը կը հաս. նի 3000-ի: Կառավարութիւնը 24 ժամը անգամ մը հաց կը բաժնէր անոնց, որը թէ՛ քանակով քիչ և թէ՛ սրակով վատ էր: Յնս. 4-էն սկսեալ այդ ալ կտրւած է: Վատ և անբաւական սնունդ, վէրք և հիւանդու. թիւն, ամեն օր կը մահացնեն բազմաթիւ մարդիկ:

Վան միայն 200 հոգիներ, որոնք կառավարու. թեան շնորհած ներումը ընդունած են և կստանան ողջ մնալու չափ կերակուր: Հարիւրաւորներ սակայն, թիւր. քերու տւած խնամման հաւատք չընծայելով՝ պահած կը մնան լեռները: Թիւրքերը յատուկ յանձնախումբ մը կազմած են, որու պաշտօնն է ամբողջ բրիտանիայ ժո. ղովուրդը զինաթափ ընել: Պիթլիսի ժանդարմերիայի օ. ֆիսկէրներէն Իզզէթ պէյ անունով մէկը, հարիւր հոգիով բաղկացեալ խումբի մը ղաւիւր անցնելով, Մշոյ շրջա. կայքի գիւղերը կը շրջի վերցնելու համար ամեն մի առարկայ, նոյն իսկ ամենահասարակ դանակ մը, որ կրնայ զործածել ինքնապաշտպանութեան համար: Միւս կողմանէ թիւրք ժողովուրդը կանոնաւորապէս և սխթե. մաթիկ կերպով կը զինւի:

Մայիս 31-ին Իզզէթը իր խուզարկութիւնը ըս. կըսեր է Կարսի մէջ, ձերբակալելով քահանան և 3 բրիտանիայ երեւելիներ, որոնց ամենն ալ այնքան ծե. ծեք են, որ հարւածներու տակ մարած են:

Վալոսնէլը և իր մարդիկը իբր թէ իբեհնց փնտռած զէնքերը չգտնելով, զրաւած են ամեն ինչ որ արժէ. քաւր գտած են և այս ալ այն պատճառաբանութեամբ թէ՛ հայերը զանոնք ծախելով զէնք կրնան գնել: Իզ. զէթը իր անցած ամեն գիւղի մէջ տանջանաց և ար. տստովոր անգթութեանց նշանը թողուցած է:

Տասը տարի առաջւայ կոտորածի մէջ նշանաւոր վարձած Շէյխ մը, որ իր հրամանի ներքե 5000 մարդիկ ունի, Մուշ հասած և վալիի հետ տեսակցու. թիւն մը ունեցած է: Կը վախցի թէ՛ Սաանոյ այն հօ. շերը, որտեղէն հայերը արտաքսած են, այս շէյխին

պիտի տրւին իբր վարձատրութիւն իր մատուցած ծա. ռայութեանց: Նաւալը կը յայտնէ այն զիւղացի կանանց մասին, որոնք Զօրօի մէջ խեղդւած են թիւրք զինուոր. ներու ձեռքը չիյնալու համար: Աւարի ենթարկւած պ. խարները կը ծախին, ժողովուրդը անտէր, անօթի և թափառական ենթարկւած է անհանդուրժելի տանջանաց:

Մի խօսքով՝ Հայաստանը անգամ մը ևս կոչ կը. նէ Եւրօպային: Այս խնդրով հետաքրքրուող ղեկավա. ները զիտեն իրականութիւնը և կափսոսան կատարուղ անցքերը: Մեր ղեկավարը նորանոր խռովութեանց ա. ռաջքը առնելու համար իր փափաքին մէջ ուրիշներէն անշուշտ հոտ չի մնար, սակայն, ինքը և իր պաշտօ. նակիցները հրահանգ ստացած են բաւականանալ միմի. այն իրականութիւնը հասկնալով և բողոքելով:

Իհարէ, որ պիտի դադրեցնէ այս առեւանգումը, կողոպտումը և բռնաբարումը, զեռ չէ արտասանւած:

Ֆրանսան, որ պարտքի մը վճարման համար Մի. տիլինը զրաւեց այդու թիւրքերէն խելքի բերելու հա. մար ազդեցիկ միջոցը ցոյց տուա: Ներկայ բանակցու. թեանց մեթոտը վտանգաւոր է, որը միայն կը յանդի. թուրքին ըսելու թէ՛ ինչ պէտք է և ինչ չպէտք է ընէ:

Վը համարձակիմ յիշեցնելու որ այս մեթոտնե. րը ապարդիւն եղած են, այժմ պէտք է ճիշտ մե. թոտը գործադիլ: Թիւրքը երկրի տիրոջն է, աւելի պարզ և աւելի ազդեցիկ կըլլար, եթէ իրեն յայտարար. ւէր թէ՛ յոռի կառավարութեան համար ինքը պատաս. խանատու պիտի բռնի, քան բարեկամական խրատներ տալ: Թէ որ Եւրօպան ըսէ թէ՛ երբ կոտորածներ ըս. կսին կառավարութիւնը պատասխանատու պիտի բռնի, թիւրքը կաթող է զանոնք արգիլել: Միայն և միմիայն այս ուղղութեան մէջ կը կայանայ փրկութիւնը:

ՊԼԷՎԷՆ ՍՊԱՆԻԱՍ

ԱՅ ՈՒ ՍԱՐՍԱՓ Ս. ՊԵՏԵՆԻՐՈՒՐԻ ՄԷՋ

Վանձակի փոխ-նահանգապետ Անտրէկը հայ կըտ. րիճի գնդակներուն տակ ղլտապատ ըլլալէն յետոյ, այ. տօր յեղափոխականի արդար գ. արտաշանը՝ արդար հա. տուցումն կուտայ նաև հրէշ Պլէվէին — ամբողջ Ռու. սաստանի այդ ամենաանխիղճ և քարասիրտ դահճապե. տին, որը 1902-ին Սիպլիւսի սպանութենէն յետոյ Ռուսիոյ ներքին գործոց նախարարութեան ղեկը ստանձ. նելով՝ փոխանակ իր նախորդի ստացած պատիժէն խը. բատելու: Ընդհակառակը, անպատմելի խստութեամբ շարունակեց նորա և յետագիւմական Ալէքսանդր Գ. ի քաղաքականութիւնը, միշտ արհամարհելով յեղափո. խականները թէ՛ շնորհա ոչ մի ոյժ չեն ներկայացնէր:

թէ՛ յիմ ոստիկաններս լաւ են կազմակերպւած, յեզափոխականները ծանօթ են և կը հսկին: Այո՛, Պլէվէն արհամարհեց յեզափոխական ոյժը, որ այսօր անգամ մը ևս երեան կուգայ պատժելու բանապետները՝ ահ ու սարսափի ենթարկելով զանոնք:

Պլէվէի մահը ոչ ոքին ոչ մի զարմանք չպատճառեց: Ամբողջ աշխարհ կապաւոր այդ տեսակ վախճանի մը: Ուրիշ կերպ ալ չէր կարելի: Մարդը՝ որ թեւադրեց քիշինկի կոտորածը, որ վտարեց ֆինլանդացիները, մարդը՝ որ օրը ցերեկով աւազակաբար կողոպտեց հայ եկեղեցական կալածները, որ իր գործունէութեան ամբողջ ընթացքին մէջ դահճապետի սառնաօրտութեամբ ճնշեց, խեղդեց ամեն ազատ միտք և ըզզացմունք, մարդը՝ որ անընդհատ տանջեց լեհացիները, անգլիաբար բանտի, կախաղանի և աքսորի ենթարկեց ժողովրդի շահերուն նւիրած՝ հազարաւոր ամենափայլուն մտքի տէր անձնաւորութիւններ, չէր կրնար ոպասել, որ հանգիստ մահով պիտի մեռնէր, չէր կրնար սպասել, որ այդ ճնշւած ժողովրդի մէջէն չպիտի ելլէր մէկը տալու իրեն՝ իր արժանի պատիժը: Այսօր ամբողջ քաղաքակիրթ աշխարհը կը հրճի Պլէվէի մահամբ, կը հրճի նաև Ռուսաստանի միլիտար ժողովուրդը — առանց ցեղի և կրօնքի խտրութեան — որոնց ամենասրբազան և անբնաբարելի իրաւունքները և սրբութիւնները ոտքի տակ առաւ, արհամարհեց, որբապղծեց և . . .

Այստեղ աւելորդ չենք համարեր մէջ բերելու դէպքի համառօտ նկարագրութիւնը և Եւրօպական նշաւաւոր թերթերու կարծիքները:

Դ Ե Պ Բ Ը

Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 28 Յուլիս

Պլէվէն, ըստ սովորութեան կը գնար Պալթիկ երկաթուղւոյ կայարանը, որտեղէն և պէտք է գնար Պէտերհօֆ, ցարի հետ տեսակցելու:

Այլառավ կայարանին մօտ կը գտնուի վարչավ. թելը, այստեղ սովորաբար կառապանը կամաց կը քնչէր կառքը: Օդը շատ տաք ըլլալուն, բնականաբար, օթելի պատուհանները բաց էին: Ժողովուրդը, որ այն կողմը միշտ մեծ բազմութեամբ կը գտնուէր, այն օրը սակաւաթիւ էր: Երբ Պլէվէի կառքը անցաւ օթելի առջեւ, կայարանին մօտէն ինքնաշարժ մեքենայ մը կը մօտենայ, որուն մէջ նստած էին երկու հոգի, որոնց մէ մին հագած էր ճանապարհներու և հաղորդակցութեան նախարարութեան պաշտօնեայի հագուստ: Այս վայրկեանին օթելի պատուհանէն մարդ մը Պլէվէի վրայ ուժմբ մը կը նետէ, միևնոյն ժամանակ, ինքնաշարժ մեքենայ մը կը զսնուող մարդն ալ ուժմբ մը կը նետէ: Ռեմբաճգութեան հանած սղմուկի վրայ ոստիկանները կը վազեն և կսկօն ձեռքակալութիւններ ընել: Տէրբօրիստը թէև կաշխատի ատրճանակով անձնասպան ըլլալ, սակայն զաղտնի ոստիկան մը ետեւէն զինք բռնելով

զետին կը նետէ, մինչև որ ուրիշ ոստիկաններ օգնութեան հասնելով ինք բանտը կառաջնորդեն:

Բժիշկներու համար ակնթարթի մը մէջ շատ պարզ եղաւ, որ Պլէվէն ազատել մարդկային ոյժէն վեր էր, մարմինը, անճանաչելի կերպով հաշմած էր, որոյ կրտսերները ժողովրդով կը տանին մօտակայ օթելը:

Այս լուրը կայծակի արագութեամբ կը տարածուի և ահ ու սարսափի մէջ կը ձգէ ամբողջ Պետերբուրգը:

ԵՒՐՕՊԱԿԱՆ ԹԵՐԹԵՐՈՒ ԿԱՐԾԻՔՆԵՐԸ

Ռուսաստանի մէջ ներկայ ըէժիմի տակ չկայ ուէ ելք կամ միջոց: Հոն չկայ օրէնք մը կամ արդարութիւն մը, որը չկրնայ հեշտութեամբ մէկ կողմ շարտաւել վարչական հրամանով մը: Պլէվէն, անկասկած, հաստատապէս համոզւած էր թէ իրերի այս դրութիւնը բընական է և ճիշդ: Յամենայն դէպս, նա բռնապետական թէօրիան և պրակտիկան յառաջ տարաւ մինչ այն աստիճան, որ նոյն իսկ Ռուսաստանի մէջ ապօրինի երեաց: Աս փակեց ամեն ամեն ծորակ, պտուտակեց ամեն կափօյր, և վերջապէս աշխարհք կը լսէ առանց զարմանալու թէ, կաթեան պայթել է:

Times

Պլէվէն լեհներուն, ֆինլանդացիներուն և հայերուն համար պատուհաս և կզղեքի մ'էր և վառտակեց անոնց ատելութիւնը այն պաղարին ատելութեան համար, որով հետամուտ եղած էր իտէալի մը, որը հաշի չառնէր ոչ անոնց իրաւունքը և ոչ ալ փայփայած զգացումները:

Morning Post

Շատ քիչերը կրնան ծխտել որ, եթէ կար մարդ մը, որուն համար այսպիսի վախճան մը բանաստեղծական արդարութիւն մ'էր, այդ մարդը Պլէվէն էր: Պլէվէի մասին անկարելի է ուրիշ բան մը ըսել բացի այն, որ նա աշխատեցաւ ամենազգուշի կերպով յառաջ տանիլ զգուշ քաղաքականութիւն մը:

Morning Leader

Պլէվէն իշխեց երկաթի ձեռքով: Հրէաներուն հետ իր վարմունքը չէ կարելի ուէ կերպով արդարացնել: Նա հաւատացած էր միմիայն կոշտ խտրութեան քաղաքականութեան մէջ և ամեն ջանք ի գործ դրաւ կտրելու յառաջդիմութեան ոգին, ամենուրեք որ այդ երևան կուգար:

Daily Express

Իբր արդիւնք Պլէվէի մարմնացուցած ամենամօայլ ճնշման քաղաքականութեան, վարչական մարմնոյն մէջ չկայ կէտ մը, ուր մատդ վրտն զննելով (բնաւ ըսել թէ — այս տեղը ողջ է:

Daily Telegraph

Հակառակ այսպիսի արարքի մը զգուշութեան, միևնուեւր մարդիկ պիտի ընդունին այս իբրև ամենաարդար գործ:

Berliner Tageblatt

Հրաշք պէտք էր համարել, եթէ Պլէվէն օպանելէն ճողոպրէր: Պլէվէն արիւնը ղէմիմի փոփոխութիւն կը պահանջէ ա՛յնպէս, ինչպէս կոյր կամայական քաղաքականութեան հարիւրաւոր զոհերու արիւնը:

Vossische Zeitung

ՎԵՐՋԻՆ ՊԱՀՈՒՆ

Վերջին պահուս մեր սեպհական թղթակցից ըստացանք հետեւեալ լուրը:—

«Յունիսի 26-ին առաւօտեան Հնչակեան X զինատար խումբը Բայազետի շրջանում մի ընդհարում է ունեցել բազմաթիւ զինեալ քրդերի հետ: Մինչդեռ խումբն իր սրբազան պարտականութեան գիտակից՝ առաջ է ընթանում դէպի հայրենիքի խորքը, յանկարծ շրջապատուում է իրենից թուով մի բանի տանեակ անգամ աւելի զինեալ քրդերով: Լուսաբացին սկսում է կռիւը, որի միջոցին մեր բաջիրը, շնորհիւ իրենց անառիկ և ապահով դիրքի՝ առանց որ և է կորուստ ունենալու՝ փառաւոր ջարդ են տալիս թշնամուն, որը կէսօրին խառն ի խառը և վայրենի անկարգութեամբ փախչում է, կռիւ ասպարէզը թողնելով մեր բաջիրին: Այնուհետեւ Հնչակեան յաղթական խումբը՝ մինչև երեկոյ հասգիստ առնելով՝ շարունակում է իր ճանապարհը դէպի ***»:

Ն Ի Ի Ր Ա Տ Ի Ո Ւ Թ Ի Ի Ն Ն Ե Ր

Կուսակցութեանս ԿԵՆՏՐՕՆԱԿԱՆ գանձարանում ստացել են հետեւեալ գումարները.—

ՄՈՒՐԱՐ	Մ—նից	-	-	-	-	300 ր.
ԺԵՄՍՈՏ	"	-	-	-	-	147 ր 2 կ.
ՊՐԱՅԼԱՅԻ	"	-	-	-	-	148 Ֆ.
Պր. Պ. Սարգիսեանից	-	-	-	-	-	100 Ֆ.
Պր. Օ. Գասպարեանից	-	-	-	-	-	1 անգ. ոս.

ԴԻԱԼԻՏ Մ-ՂԻ ԳԱՆՃԱՐԱՆՈՒԹ ԽՈՒՄԵՆԻ ԿՆ.—

ՆԻՆՐՆԵՐ.— Ըզրայէն, Հայրենիք, Սիրելի-Դաշոյն, Ջէյթուն Փայլակ, Արեգակ, Շոգեմու 5-կն րուր, Գիւլպիւն, Ազգասէր Եղիշ 3-կն ր, Պաշտօն, Արտ, Կարիճ, Ջլօ, Գարեգին 3-կն ր, Լուսապայծառ, Լուսատու, Ամա, Վառդ, 1 ր 50-կն և, Հայկ, Արեւ, Մամուլէն, Քաջ Սուրէն, Ջէյրան, Վահէ, Փրկիչ, Վիշապ Կարիճ, Վիշապ, Լուսին, Ամենաընկեր, Նապաստակ, Կայծառ Ասլան, Սուր, Սիրայ, Գառնիկ, Անեքեղոյթ, Սաղաթեւ, Կայէն, Գաբաշ, Վրացի, Դեւ, Աթիկ, Աղիւսակ, Թոշիկ, Կարմիր Դեւ, Անդորրան, Փոխրա, Գաղափար, Վազգէն, Կէլիկ, Հայկիկ, Ռուկի, Շմաւոն, Որսորդ, Սամուէլ 1-կն ր, Ժառագայթ, Շահէն, Քամ Կարիճ, Գնդակ, Մասիս, Անյայտ, Սուրէն, Երկաթ, Սէւի, Շահապա, Փաշայ, Ասլան, Կրակ, Ժամացոյց, Գայկ, Երկաթ, Լոյս, Երկար, Շահապա, Ճապոն, Մահ, Փիւ, Առիւծ, Աջը, Քաջապիրտ, Լոյս, Կարանդաշ, Եղեւնիկ, Կարիճ, Հայրենիք, Արդար, Բաշլեւ, Կրակ, Յաղթող, Արիւն, Գրքաշ, Բաքիւն, Հիւսիս, Նոր-

Դար, Պոսա, Մարգարիտ, Մատանի 50-կն և, Արամ Սուրէն-եանց 40 և, Ազրապ 30 և, Ժաղիկ, Ժիլուկ, Չօպան, Խոնձոր, Զուլայիս, Յուրտ, Գայկ, Աշառ, Չուկն, Բարիք, Փէղայի, Մուրճ, 25-կն և, Շապրա, Տանձ, Բարասիրտ, Մարուր, Մարգար, 20-կն և, ԱՊԱՌԱՅ Խ. Ազուա, Թիթեղ, Թէօդորոս 1-կն ր, Կարին, Ջէյր, Մարահարթ, Ջէլիկ, Կոտրոն, Դեղարդ, Ջիշէր, Անուշ, Վաղարշակ, Դաբաշ, Վազր 50-կն և, Չիւն 25 և, Մեղր 20 և, ԲԱՋԱՄԻՐՏ Խ. 3 անձեր 3 ր, Ասլան, Ժիճեւնակ, Աստղիկ, Ճապոն 50-կն և, Կարժահասակ, Լուսափայլ, Նապասակ 25-անկ. և, ՉՈՐԱՆՈՒՄՔ Խ. Ազգիկ 5 ր, Լոյս, Արդուճ, Արեգակ 50-կն և, Պուծիկ 30 և, Չիւշիք 25 և, Ժամացոյց, Ճառագայթ, Մաշինա 20-կն և, Մալխաս 10 և. Գմր. 146 ր. 55 և.

ԼԵԶԻԱԿ ՆՈՐԱԿԱԳՄ Մ-ՂԻ ԳԱՆՃԱՐԱՆՈՒԹ ԽՈՒՄԵՆԻ ԿՆ.—

ՆԻՆՐԵՆ Կ. Պ. Տերեւ, Սուր, Արամ 2-կն ր, Դաղիս-տան, Հարազատ 50-կն և, Սերպիկ, Համար 3-կն ր, Հսկայ 1 ր. 50 և, Հրացան, Մինաս Ս, Միհրան, Էմբրիզ, Հուր, Դամայեան Եւկիանոս, Ազգասէր, Վառդ եւ Արազ 1-կն ր. Գմր. 24 ր 50 և.

ԼԻԲԵՐԵԱՆ Մ-ՂԻ ԳԱՆՃԱՐԱՆՈՒԹ ԽՈՒՄԵՆԻ ԿՆ.—

ՋԼՆԱՄԵՐ Խ.— Արամ եւ Վրէժ-Արծրունի 7-կն Ֆ, Խաչիկ 6 Ֆ, Երևանդ, Արշակ, Զօր-Փաշա, Կարկուտ եւ Հայմեան-սէր 2-կն Ֆ, Վահան եւ Մանիա 1-կն Ֆ, ՄԱՐԶԱՏ Խ.— Մըկ-րատ 4 Ֆ, Սմբատ, Ժիրանի, Մամիկոն 2-կն Ֆ, Կայծակ Ջալ-լաղ, Անանուն 1-կն Ֆ. ԿՇԻՐ ԽՐԱԽԱՆՑ Խ.— Փայլուն 7 Ֆ, Ան-Աղամ 6 Ֆ, Դուրիան, Ատրուշան, Մարալ, Վահրեւ, Լապտեր 2 Ֆ, Աղեղ 1 Ֆ. ԱԼԻՇԱՆ Խ.— Ռշտունցի, Առիւծ, Բագէ 3-կն Ֆ, Արծիւ 2 Ֆ, Մ. Ազատեան, Վարդագոյն, Սուրէն, Արտա-ւազը, Գողթան եւ Անանուն 1-կն Ֆ, ԴՈՒԺԻԿ Խ.— Սրափայլ, Վրիժառու, Մաղուկեցի 11-կն Ֆ, Զարակոփ, Փոփուր, Խանդ, Շուշանց 10-կն Ֆ, Ժիւսան 6 Ֆ, Բարկէն 5 Ֆ, Ալանց 4 Ֆ.

ՆԻՆՐԱՄԱՆԹԻՆԻՆ եւ Հանգանալութիւն.—
3. Զարակեօզեան 6 Ֆ, Հալաճայ 10 Ֆ, Պապաշան 3 Ֆ. Արծիւ 5 Ֆ, Ընկերներէ 53. 65 Ֆ, «Դուժիկ» 10 Ֆ, Տէվաշ 2 Ֆ. Վիճակէն, 27 Ֆ, Գանձանակի հասոյթ 14 Ֆ, 40 ս. Գմր. 305 Ֆ 5 ս.

ՊՐԱՅԼԱՅԻ Մ-ՂԻ ԳԱՆՃԱՐԱՆՈՒԹ ԽՈՒՄԵՆԻ ԿՆ.—

Պօղոս Պաղտասար եւ Մելիք Մանուէլեան 20-կն Ֆ, Դը-րիզոր Ստեփանեան 7 Ֆ, Թորոս Մանուէլեան 6 Ֆ, Տիկին Մա-նիշակ Մուրատ, Խաչիկ Պօղոս, Յակոբ Յովհաննէսեան, Մա-հակ Ժաղօեան, Պետրոս Մարտիրոս, Յուսէփ Վարդանեան, Ա-ւետիս Մարգարեան, Սարգիս Տօնիկեան, Բագէ Միսեան, Մա-նուկ Խաչիկեան, Յարութիւն Կիրակոսեան, Վարդան Յունան, Լօսօ Աստուրեան, Մուրատ Թառօեան, Մարգար Միլիթարեան, Պետրոս Մանուէլեան, Դրիզոր Յարութիւնեան, Յակոբ Վարդան, Յարութ. Յովհաննէսեան 5-կն Ֆ. Գմր. 148 Ֆ.

ՄԱՐԱԳԱՅԻ Մ-ՂԻ ԳԱՆՃԱՐԱՆՈՒԹ ԽՈՒՄԵՆԻ ԿՆ.—

Սուլթանից 6 թուման, Դ. Զահանայից 2 թ. Վահագնից 3 թուման, Գմր. 11 թ.

ՄԻԳԱՍՏԱՆ Մ-ՂԻ ԳԱՆՃԱՐԱՆՈՒԹ ԽՈՒՄԵՆԻ ԿՆ.—

1 ԺԵՄՍՈՏ քաղաքից Պ. Սարգիս Տարմանեանի ներկայու-թեամբ կազմակերպուած ընկերների նիւթատուութիւնները.—
Վահրէ, Աժախար, Շեւիւկ, Բազգէն, Հայրենասէր 1-կն րուր. Պողպատ, Մուրաղ, Թշնամի 3-կն ր. Աշտ 5 ր. Վահան 3 ր. Լեզու 50 և. Գմր. 21 ր. 50 և.
2. ԲԱԼԱՇԱՎԻՏ Մ-ՂԻ «Մրգաստան» քաղաքի (1904 ինտ 22-ից սկսած) «Ջէյթուն» խ. մուտքի նւէր 50 կօպ. Ասլան 12 ամս. անդմիջ. 25-կն և. (3 ր.), Վահանից մուտքի նւէր 50 և. կրկին Վահան 1904 թ. Մարտ — 1905 թ. Մարտ 12 ամսմիջ. 3 ր. Գմր. 7 ր.
3. ԹԵՆԼ ԳԻՂԻ «Մասիս» խ. անդմ. Պ. Պ. Նահապետ, Ջէյթունցի, Հնչակունի եւ Հայկունի 1-կն ր, Կրակ եւ Ազգասէր մուտքի նւէր 1 ր. 50 և, Հայկից 50 և, կրկին 1904 թ. Մարտ — Սեպտ. 1-ը 6 ամսմիջ. 3 ր, նոյն գիւղի «Մայր—Հայաստան» կանանց խ. անդմ. Տի. Արմէնունի 1904 թ. Մարտ—Օգոս. 6 ամսմիջ. 1 ր 50 և. Գմր. 10 ր 50 և. (Շարք.)